

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

2025, 15: 338-373

Sened Kritiği Eşliğinde el-Kelimâtu't-Tâmme Hadislerinin Lafız ve Muhteva Analizi

Textual and Content Analysis of the Hadīths Concerning al-Kalimāt al-Tāmma in Light of Isnād Criticism

دراسة تحليلية لألفاظ أحاديث الكلمات التامة ومضامينها مقرونة بنقد السند

Fatih Gümüş

Dr. Öğr. Üyesi | Assistant Professor Dr.
Recep Tayyip Erdoğan University | Faculty of Theology
Rize | Türkiye

E-mail: fatih.gumus@erdogan.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-1295-9281

RORID: <https://ror.org/0468j1635>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 01.09.2025

Kabul Tarihi | Accepted Date: 30.12.2025

Yayın Tarihi | Published Date: 31.12.2025

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık | December

DOI: 10.61218/hadith.1775520

Atıf | Citation: Fatih, Gümüş. "Sened Kritiği Eşliğinde el-Kelimâtu't-Tâmme Hadislerinin Lafız ve Muhteva Analizi". *HADITH* 15 (Aralık 2025), 338-373.

Etik Beyan | Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Fatih Gümüş)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

Yayıncı | Published by: Veysel Özdemir.

İntihal | Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımına taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

Sened Kritiği Eşliğinde el-Kelimâtu't-Tâmme Hadislerinin Lafız ve Muhteva Analizi

Dr. Fatih Gümüş

Anahtar Kelimeler	Öz
Hadis Tıbb-ı Nebevî Dua el-Kelimâtu't-tâmme Rukye	Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “<i>أعوذ بكلمات الله التامة</i>” (Allah'ın tam kelimelerine sığınırım) ifadesini içeren ve “<i>el-kelimâtu't-tâmme</i> hadisleri” olarak bilinen rivayetler; hadis ilmi ve uygulama sahası açısından tetkik edilmiştir. Söz konusu rivayetlerde yer alan bu duanın, manevi ve fiziki zararlardan korunma maksadıyla kullanımı ele alınmış ve bu çerçevede beş temel odak noktası belirlenmiştir: Çocukların korunması, şeytanların vesveselerinden korunma, kabuslardan kurtulma, zehirli haşerelerden (akrep vb.) korunma, konaklama yerlerindeki zararlardan korunma. Kütüb-i Tis'a başta olmak üzere temel hadis kaynakları taranarak, rivayetlerin sened ve metin analizleri yapılmış, hadis şârihleri ve muhaddislerin görüşleri değerlendirilmiştir. Bulgular, özellikle Buhârî ve Müslim gibi sahih kaynaklarda yer alan bu hadislerin sıhhatinde genel bir mutabakat olduğunu göstermiştir. İbn Hacer, Aynî ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin yorumları ışığında, bu duanın evrensel bir nitelik taşıdığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, “<i>أعوذ بكلمات الله التامة</i>” rivayetleri, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) itibaren çeşitli tehlikelere karşı koruyucu dua ve Nebevî tıbbın bir parçası olarak kabul görmüş, nesilden nesile aktarılan evrensel bir korunma yöntemi olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Textual and Content Analysis of the Hadīths Concerning al-Kalimāt al-Tāmma in Light of Isnād Criticism

Keywords	Abstract
Hadīth al-Ṭibb al-Nabawī Pray al-Kalimāt al-tāmma Ruqyah	In This study examines the narratives termed as al-kalimāt al-tāmma traditions, which contain the Prophet's expression “<i>a'ūdhu bi-kalimāt Allāh al-tāmma</i>” are analyzed from the perspectives of hadith science and their practical application. This prayer, which appears in the hadiths, has been utilized for protection against spiritual and physical harm and five primary focal points have been identified within this framework: protection of children, protection from the whisperings of the devils, deliverance from nightmares, protection from venomous insects (such as scorpions), and protection from harms encountered in lodging places. Primary hadīth sources, particularly al-Kutub al-Tis'a, were surveyed; isnād and matn analyses of the narrations were conducted; and the views of hadīth commentators and scholars were evaluated. The findings reveal a general consensus regarding ṣiḥḥa of these hadīths, demonstrating that the reliability of the narrations found in ṣaḥīḥ sources, particularly those of al-Bukhārī and Muslim, is accepted indisputably. In light of the commentaries by scholars such as Ibn Hajar, al-ʿAynī and Ibn Qayyim al-Jawziyya, it has been established that this prayer possesses a universal quality. Consequently, it is observed that the “<i>a'ūdhu bi-kalimāt Allāh al-tāmma</i>” narratives have been accepted as a protective prayer regarding various matters since the time of the Prophet and have been inherited as a practice transmitted from generation to generation, serving as a universal method of protection and appearing as part of al-Ṭibb al-Nabawī.

Giriş

Hadis edebiyatında şerh geleneği, hadisleri anlama ve yorumlama noktasında önemli bir birikim oluşturmuştur. Her şerh çalışması, az ya da çok, kendi döneminin toplumsal değişim yansımalarını içermektedir. Modern dönemde toplumsal değişim hızının artması ister istemez hadis yorumculuğuna da yansımıştır. Özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyete giden süreç, değişimin çok boyutlu yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemin öne çıkan belirgin özelliği ise değişim ve din etkileşimi eksenlidir. Toplumsal değişim, dinî hayatı direk olarak etkilemiştir. Bu etkileşimin dinî hayata olumsuz yansımaları belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Dinî hayatta meydana gelen bu boşluğu gidermeye yönelik ise birtakım adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bir tanesi de “Kur'an ve Hadis Tercümesi Projesi” adıyla gerçekleştirilmiştir.¹

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.), üsve-i hasene/en güzel örnek oluşu dolayısıyla onun fiil ve onayları yanı sıra sözlerinin de insanlık için olduğu kadar özelde İslam toplumu için de hayati bir öneme sahip bulunduğu tartışmasız bir hakikattir. Onun bazı sözleri normatif nitelik taşıırken, bazıları ise içinde yaşadığı dönemin kültürel yapısını ve anlayışını yansıtmaktadır. Ancak, Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinden hangilerinin evrensel bir hüküm içerdiğini, hangilerinin ise dönemsel ve kültürel bir bağlam taşıdığını ilk bakışta tespit etmek her zaman mümkün olamamaktadır.

“أعوذ بكلمات الله التامة” formunda gelen Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerinin de bu bağlamda incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. El-Kelimātu't-tâmme hadisleri olarak da isimlendirilen² bu rivayetler, detaylıca ele alınacağı üzere, güvenilir hadis kaynaklarında yer almaktadır. Kaynaklar incelendiğinde, Resûlullah'ın (s.a.s.) bu ifadeyi çeşitli mânevî sıkıntı ve tehlikelerden korunmak, akrep gibi zehirli haşerelerden muhafaza olmak ve bir yere varıldığında karşılaşılabilecek zararları önlemek amacıyla okuduğu ve tavsiye ettiği görülmektedir.

Hadis kaynakları tarandığında “أعوذ بكلمات الله التامة” ifadesinin yer aldığı birçok rivayet tespit edilmiştir. Ancak bunların tümünü değerlendirmek bir makale hacmini aşacağından dolayı, araştırmamız *Kütüb-i Tis'a* ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, doküman analizi ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak ilgili veriler toplanmış, rivayetlerin senedleri incelenmiş ve kritik edilmiştir. Ayrıca, tarihsel analiz yöntemiyle bu hadislerin zaman içindeki anlaşılma biçimleri ele alınmış, betimsel analiz yöntemiyle de rivayetlerin içeriği değerlendirilmiştir.

Bu istiâze, “Allah'ın tam kelimeleri” “أعوذ بكلمات الله التامة” ifadesiyle Allah'ın mutlak kudretine, yaratılmamış kelâmına ve noksansız sıfatlarına sığınmayı ifade eder. Kaynaklar incelendiğinde

¹ Hüseyin Hansu, “Cumhuriyet Dönemi Resmî Tedvin Çalışmaları: Babanzâde Ahmet Naim ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hadis Projesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 367-405.

² Veli Atmaca, *Hadislerde Rukye (Hiz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında)* (İstanbul: Rağbet, 2010), 209.

şârihlerin bu kavramı üç temel ekseninde açıkladıkları görülmektedir: ilk olarak, kelimelerin Allah'ın mahlûk olmayan kelâm sıfatına ve bizzat Kur'ân-ı Kerîm'e işaret ettiği, dolayısıyla mahlûkun mahlûka değil ancak Allah'a sığınabileceği belirtilmiştir. İbn Abdülberr (ö.463/1071) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu yönüyle mezkûr ifadeleri, Kur'ân'ın yaratılmadığına dair bir delil olarak değerlendirmiştir.³ İkinci olarak, bu kelimeler Allah'ın isim ve sıfatları şeklinde yorumlanmıştır. Muzhirü'd-din el-Huseyn (ö. 727/1327) ve İbn Melek'e (ö. 821/1418) göre, sadece Allah'ın isim ve sıfatları her türlü eksiklikten münezzeh, yani "tam"dır.⁴ Üçüncü olarak ise "tam" vasfı, bu kelimelerin insana ait sözlerdeki eksiklik ve acziyetten uzak olup, üstünlük, bereket ve kesin tesir taşıdığını gösterir. Bu bağlamda söz konusu istiâze, sadece belirli şer odaklarından değil, yaratılmışlarda bulunabilecek her türlü potansiyel kötülükten Allah'ın yaratılmamış kelâmına, mükemmel sıfatlarına ve mutlak kudretine yönelerek yapılan manevî bir sığınma ve ruhânî koruma duası olarak değerlendirilmiştir.⁵

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*lerinde yer alan rivayetler, bu müelliflerin sened konusundaki titizlikleri göz önünde bulundurularak doğrudan sahih kabul edilmiş ve ayrıca sıhhat değerlendirmesi yapılmamıştır. Bu iki kaynakta bulunmayan rivayetler için ise öncelikle Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) değerlendirmelerine başvurulmuş, ayrıca Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) ve Zehebî (ö. 748/1348) gibi hadis âlimlerinin görüşleri de dikkate alınmıştır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen rivayetler için ise Şuayb Arnavut'un tahkikine müracaat edilmiştir. Bununla birlikte, rivayetlerin sıhhatine ilişkin değerlendirmeler yapabilmek adına gerekli durumlarda sened tahlillerine yer verilmiş ve hadislerin doğru anlaşılması noktasında çeşitli yorumlarda bulunularak konunun mahiyeti derinlemesine incelenmiştir. Hadisler incelenirken konu bütünlüğünü kaybetmemek adına konu merkezli başlıklandırmaya gidilmiş, sened ve metin değerlendirmeleri için ayrı başlık açılmadan ilgili konu içerisinde yer verilmiştir.

Kütübi Tis'a içerisinde, Velîd b. Velîd, Hâlid b. Velîd, Abdurrahman b. Hanbeş et-Teymî, İbn Abbas, Ebû Şuayb, Ebû Hüreyre ve Havle bint Hakîm tarikleriyle tahric olunan, "أعوذ بكلمات الله التامة" ifadesini içeren on yedi rivayet bulunduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar açısından değerlendirildiğinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde dört, Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'ı ile Tirmizî'nin *Sünen*'inde üçer, Müslim'in *Sahih*'i, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin (ö.

³ Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed 'Atâ, Muhammed Ali Muavvez (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1387), 8/444; Hasan b. Ali b. Süleyman el-Feyûmî, *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb 'alâ't-Tergîb ve't-Terhîb*, nşr. "Prof. Dr. Muhammed İshâk Muhammed Âl İbrahim" (Riyad: Dârü's-Selâm, 1439), 12/348.

⁴ el-Huseyn b. Maḥmûd b. el-Ḥasen Muzhiruddîn ez-Zeydânî el-Kûfî eḍ-Ḍarîr eş-Şîrâzî el-Ḥâlefi Muzhiruddîn ez-Zeydânî, *el-Mefâtîḥ fî Şerḥi'l-Meşâbiḥ*, thk. Nureddîn Ṭâlib (b.y.: y.y., 1433/2012), 3/222.

⁵ Ebû Muhammed Maḥmûd b. Ahmed Bedruddîn el-'Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerḥu Şaḥîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, ts.), 15/265.

273/887) *Sünen*'lerinde ise ikişer rivayet yer almaktadır. Buhârî'nin *Sahîh*'inde ve Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen*'inde yalnızca birer rivayet bulunurken, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde ise herhangi bir rivayet yer almamaktadır. Bununla birlikte, Nesâî'nin 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle adlı başka bir eserinde konuyla ilgili rivayetleri detaylı bir şekilde ele alması, *Sünen*'inde bu rivayetlere yer vermemesinin bir gerekçesi olarak değerlendirilebilir.⁶

Güncel çalışmalar incelendiğinde çalışmamıza konu olan bazı rivayetlere yer verildiği görülmekle birlikte doğrudan çalışmayı etkileyecek mahiyette veri ve yorum bulunmamaktadır. Bu bağlamda *Hadislerde Rukye* adlı çalışmasında Prof. Dr. Veli Atmaca el-kelimâtü't-tâmme hadislerine yer vermiş olsa da, esasında onun da Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Beyhakî'den (ö. 458/1066) bazı rivayetleri nakletmekle yetindiği görülmektedir.⁷ Sait Özçelik ise *Hadislerde Okuyarak Tedavi* isimli çalışmasında konuyu işlerken nazarın tedavisi, zehirli hayvan sokması, çeşitli hastalık ve ağrılar, rukyeyi muska ile yapmak başlıkları altında konumuzla ilgili rivayetlerin bir kısmına yer vermektedir.⁸ Ancak genel olarak rukye konusunu ele aldığından olsa gerek sadece rivayetlerin bir kısmına yer vermekle yetindiği görülmektedir.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları çerçevesinde Kütüb-i Tis'a'da yer alan rivayetler incelendiğinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) el-kelimâtü't-tâmme hadislerindeki istiâzesini; çocukların korunması, şeytanlardan ve kâbuslardan emin olunması, akrep gibi zehirli haşerelerden sakınılması ve bir yere varıldığında karşılaşılabilecek tehlikelerden korunma bağlamında yaptığı görülmektedir. Bu itibarla, el-kelimâtü't-tâmme hadislerini beş ana başlık altında tasnif etmenin mümkün olduğu ifade edilebilir.

1. Çocukları Koruma Amaçlı Kullanımı

1.1. İbn Abbas Rivayetleri

حدثنا عثمان بن أبي شيبة حدثنا جرير عن منصور عن المنهال عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان النبي صلى الله عليه و سلم يعوذ الحسن والحسين ويقول إن أباكما كان يعوذ بها إسماعيل وإسحاق أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة

⁶ Ebû Abdîrrahmân Ahmed en-Nesâî, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, nşr. Fârûk Hamâde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 377, 379, 390, 392, 453.

⁷ Atmaca, *Hadislerde Rukye*, 209-211.

⁸ Sait Özçelik, *Hadislerde Okuyarak Tedavi (Rukye)* (İstanbul: Rağbet, 2017), 67, 75, 79, 92.

Nebî (s.a.s.), Hasan ve Hüseyin'i koruma dileğiyle dua eder ve şöyle buyururdu: "Şüphesiz sizin babanız İbrahim, İsmail ve İshak'ı bu sözlerle koruma altına alırdı: 'Her şeytandan, zehirli haşereden ve kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.'"9

Buhârî'nin *Sahîh*'inde tahrir ettiği bu rivayet, Osman b. Ebî Şeybe – Cerîr – Mansûr – Minhâl – Saîd b. Cubeyr – İbn Abbâs kanalıyla gelmektedir.

Ravilerden Osman b. Ebî Şeybe hakkında Ahmed b. Hanbel'in sika olduğuna dair değerlendirmesi bulunmaktadır.¹⁰ Rivayet zincirinde yer alan Cerir b. Abdülhamid hakkında her ne kadar ömrünün sonlarına doğru hafızasında zayıflama olduğundan bahsedilse de güvenilirliği noktasında genel bir kanaat bulunmaktadır.¹¹ Ravilerden Minhâl b. Amr el-Esedî (ö. 113/732) hakkında sika olduğuna dair değerlendirmeler bulunmakla birlikte saduk olduğuna dair de değerlendirmeler yer almaktadır.¹² Ravilerden Said b. Cübeyr (ö. 95/714) ise hadis ve tefsir başta olmak üzere İslamî ilimlerdeki otoritesinden hareketle kendisine "cihbizü'l-ulemâ" (alimlerin başı) ünvanı verilmiş güvenilir bir alimdir. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes b. Mâlik gibi sahabilerden rivayetleri bulunmaktadır.¹³

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ هِشَامٍ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، (ح) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مِنْهَالٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ، يَقُولُ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَا مَمَّةَ

Nebî (s.a.s.), Hasan ve Hüseyin'i koruma dileğiyle dua eder ve şöyle buyururdu: "Her şeytandan, zehirli haşereden ve kem gözlerden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım."¹⁴

Kaynaklarda, rivayetin ilk ravisi olan Muhammed b. Süleyman b. Hişam'ın (ö. 265/879) zayıf bir ravi olduğu belirtilmektedir.¹⁵ Ravilerden Veki' b. Cerrâh (ö. 197/812) ise hadis ilminde otorite kabul

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Enbiya", 12.

¹⁰ Ebû Hafs Ömer İbn Şâhin, *Târîhu esmâ'i's-sîkât mimmen nukile 'anhümü'l-'ilm* (Kuveyt: ed-Dârü's-Selefiyye, 1404), 28.

¹¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matbaatü'l-Meclis Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1325), 11/233.

¹² Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *Meğâni'l-ahyâr fi ricâli me'âni'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/84.

¹³ Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Cübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/552-554.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, nşr. Şu'ayb Arna'ût v.dğr. (Kahire: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Tıb", 37.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamiyye, 1422), 3/224; Ebü'l-Kâsım Alî b. Hasen İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbüddin Ebî Saîd Ömer b. Garame el-'Amrî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416), 35/145; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, nşr.

edilen bir alimdir.¹⁶ Ayrıca Vekî'; Evzâî (ö. 157/774), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Hammâd b. Seleme (ö. 167/783) ve Mâlik b. Enes gibi önemli hadis otoritelerinden rivayette bulunmuştur.¹⁷ Ravilerden Ebubekir b. Hallâd el-Bahilî hakkında ise İbn Hibban "sika ancak kibirli biridir" diyerek güvenilirliğiyle alakalı bir sorun olmadığını ifade etmektedir.¹⁸ Ravilerden Ebû Amir el-Akadî'nin (ö. 224/839) sika olduğu belirtilmektedir.¹⁹ Hadisin bir diğer ravisi Hicaz Muhaddisi diye şöhret bulmuş İbn Şihab ez-Zührî'nin (ö. 124/742) önemli talebelerinden ve Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, İmam Şâfiî, İbn Sa'd, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel gibi büyük alimlerin hocası Süfyan b. Uyeyne'dir (ö. 198/814).²⁰ Hadisin bir diğer ravisi olan Mansur b. Mutemir (ö. 132/750) Kûfe'nin önde gelen hadis alimlerinden biri olarak tanınmaktadır.²¹

Hattâbî (ö. 388/998), hadiste geçen "لَامَةٌ" ifadesinin, insana isabet eden her türlü hastalık ve afetin yanı sıra özellikle akıl bozukluğu, delilik ve benzeri durumlar anlamına geldiğini belirtmektedir.²² Kirmânî (ö. 786/1384) de Hattâbî'nin bu değerlendirmelerine katılmaktadır.²³ Hattâbî, hadiste geçen "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ" ifadesini, bu kelimelerin Allah'a ait olması sebebiyle üstünlük, bereket ve gerçekleşme kesinliği taşıdığı şeklinde yorumlamaktadır.²⁴ Rukyenin cevazına da değinen Hattâbî, cahiliye dönemi inanç ve uygulamalarına dayanan, muska ve tılsım gibi şirk unsuru barındıran rukyelerin caiz olmadığını belirtmektedir. Öte yandan, rukyeye hiçbir şekilde müsaade etmeyen bazı kimselerin bu tutumunu, Allah'a tevekkül anlayışına zarar gelebileceği endişesiyle açıklamaktadır.²⁵

Muzhiru'd-din el-Huseyn (ö.727/1327) ise "الْقَلَمَاتُ لِلَّهِ بِكَلِمَاتٍ" ifadesinden muradın Allah'ın isim ve sıfatları anlamının olduğunu belirtmektedir. Zira yalnızca O'nun isim ve sıfatlarının noksansız ve tam olabileceğini ifade etmektedir.²⁶

Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403), 25/314; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matba'atü'l-Meclis Dâ'iratü'l-Me'ârifin-Nizâmîyye, 1325), 9/202.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*, thk. Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 8/517.

¹⁷ Mehmet Emin Özafşar, "Vekî' b. Cerrâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/8-9.

¹⁸ Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 9/87.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/301; İbn Şâhin, *Târîhu esmâ'i's-sikât*, 158.

²⁰ İbrahim Hatiboğlu, "Süfyân b. Uyeyne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/28-29.

²¹ Salih Karacabey, "İbni'l-Mu'temir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000.), 21/143.

²² Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Bustî el-Hattâbî, *'A'lâmu'l-Hadîs*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân Âli Su'ûd (b.y.: y.y., 1409/1988), 3/1544.

²³ Şemseddin Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1401), 14/30.

²⁴ Hattâbî, *'A'lâmu'l-Hadîs*, 3/1544.

²⁵ Hattâbî, *'A'lâmu'l-Hadîs*, 3/2115-2117.

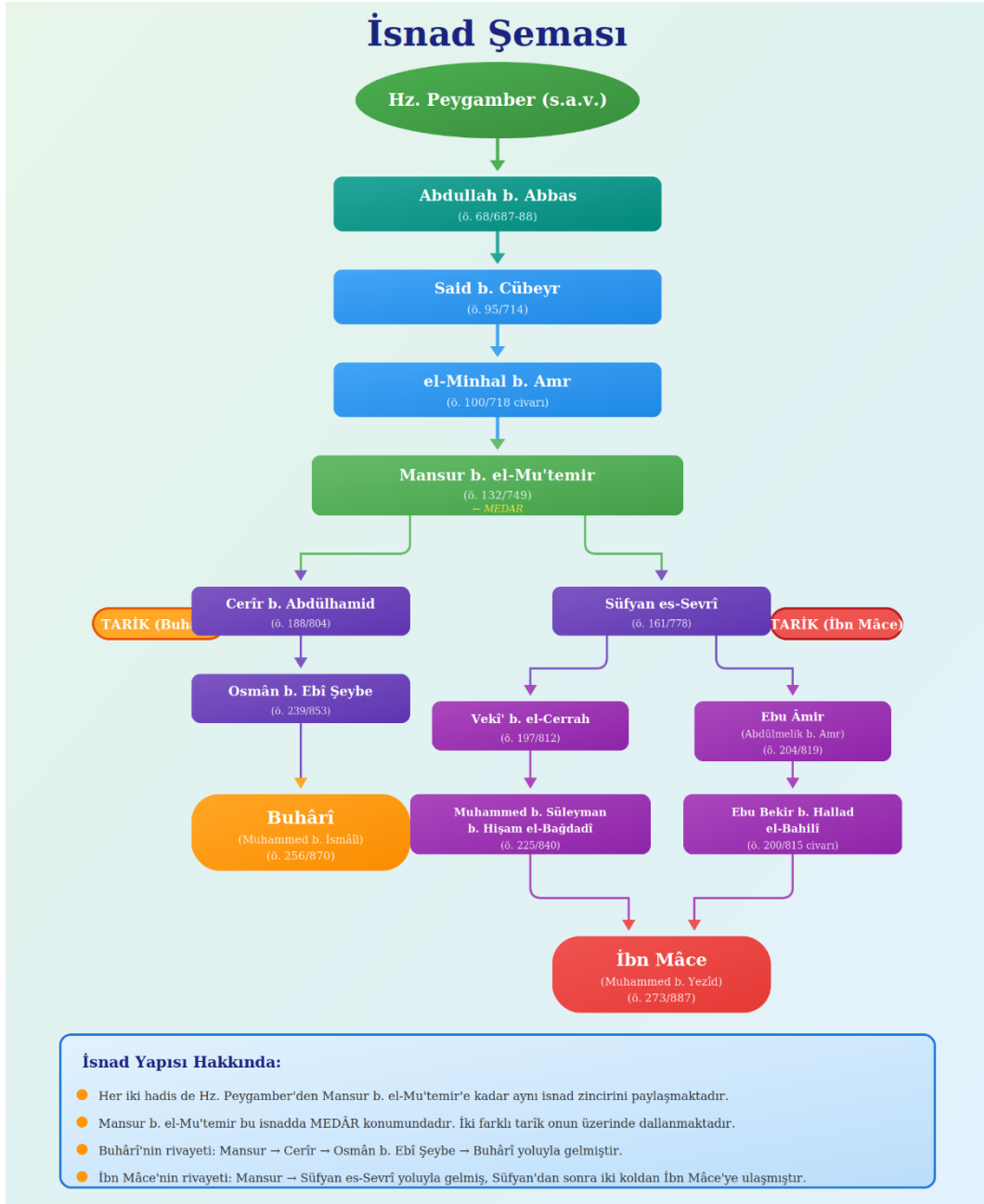
²⁶ Muzhiruddîn ez-Zeydânî, *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Meşâbih*, 3/222.

Aynî (ö. 855/1451), burada geçen “أعوذ بكلمات الله التامة” ifadesinde, sığınma anlamı bulunsun ya da bulunmasın, “التَّائِمَةُ” nitelemesinin Allah’a ait kelimelere izafe edilmesi açısından zorunlu bir sıfat olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu ifadenin, Allah’a ait tüm kelimeleri kapsadığı şeklinde yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷

Bu bölümde incelenen ikinci hadisin râvîlerinden Muhammed b. Süleyman b. Hişam’ın zayıflıkla itham edilmesi, hadisin sıhhati konusunda ilk etapta bazı tereddütlere yol açmaktadır. Ancak, Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer alan diğer hadisin metin açısından büyük ölçüde benzerlik taşıması ve seneddeki diğer râvîlerin sika olması, söz konusu şüpheleri gidermektedir. Ayrıca, hadis şârihlerinin mezkûr rivayetleri sıhhat açısından herhangi bir eleştiriye tâbi tutmaksızın metin değerlendirmeleri yapmaları, bu hadislerin güvenilirliği noktasında tereddütlerinin bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, ilk şârih Hattâbî’den itibaren hadis yorumcularının, rivayetlerde yer alan bazı kelime ve ifadelerin anlam çerçevesini, Allah’a sığınmanın mahiyetini ve kapsamını detaylı bir şekilde ele almaları, bu hadislerin kabulüne dair bir sorun görmediklerini; bilakis, metinlerin mahiyetini anlamlandırma ve izah etme noktasında farklı bakış açıları ortaya koyarak derinlemesine değerlendirmelerde bulunduklarını göstermektedir.

---

²⁷ Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *‘Umdetu’l-kârî şerhu Şahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 15/265.

2. Şeytanlardan Korunma Amaçlı Kullanımı

2.1. Abdurrahman b. Hanbeş et-Temîmî Rivayeti

حَدَّثَنَا سَيَّارُ بْنُ حَاتِمٍ أَبُو سَلَمَةَ الْعَنْزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، قَالَ: قُلْتُ: لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَنْبَشٍ التَّمِيمِيِّ، وَكَانَ كَبِيرًا، أَذْرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ كَادَتْهُ الشَّيَاطِينُ، فَقَالَ: إِنَّ الشَّيَاطِينَ تَحْدَرْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَوْدِيَةِ، وَالشَّعَابِ، وَفِيهِمْ شَيْطَانٌ بِيَدِهِ شُعْلَةٌ نَارٍ، يُرِيدُ أَنْ يُحْرِقَ بِهَا وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَبَطَ إِلَيْهِ جَبْرَيْلُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ قُلْ، قَالَ: «مَا أَقُولُ؟» قَالَ: " قُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، وَذَرَأَ وَبَرَأَ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ، يَا رَحْمَنُ "، قَالَ: فَطَفِئَتْ نَارُهُمْ، وَهَزَمَهُمُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى

Ebu't-Teyyâh şöyle anlatıyor: Abdurrahman b. Hanbeş et-Temîmî ile oldukça ileri yaşlarında iken karşılaştım ve kendisine, “Resûlullah'ı (s.a.s.) gördün mü?” diye sordum. O da “Evet, gördüm,” diye cevap verdi. Bunun üzerine kendisine, “Resûlullah (s.a.s.), şeytanların kendisine musallat olduğu o gece ne yaptı?” diye sordum. Bunun üzerine şu şekilde anlattı: “O gece şeytanlar, vadilerden ve geçitlerden inerek Resûlullah'ın (s.a.s.) üzerine yöneldiler. İçlerinden birinin elinde alevli bir ateş vardı ve bununla Resûlullah'ın (s.a.s.) mübarek yüzünü yakmak istiyordu. Bunun üzerine Cebrâil inerek, ‘Ey Muhammed! Söyle! dedi. Resûlullah (s.a.s.), ‘Ne söyleyeyim?’ diye sordu. Bunun üzerine Cebrâil şöyle dedi: ‘Allah’ın eksiksiz kelimelerine sığınırım; yarattığı, var ettiği ve meydana getirdiği şeylerin şerrinden, gökten inenlerin ve oraya yükselenlerin şerrinden, gece ve gündüzün fitnelerinden ve hayır getiren dışında her türlü musibet getirenin şerrinden. Ey Rahmân!’ Bunun üzerine onların ateşleri söndü ve Allah Teâlâ onları mağlup etti.”²⁸

Ravilerden Seyyar b. Hatim’in İbn Hibbân’ın *es-Sikât*’ında yer alması²⁹, Ahmed b. Hanbel’in kendisinden hadis naklettiğine dair vurgu yapılması³⁰ gibi hususlar güvenilir bir ravi olduğuna işaret etmektedir. Hadisin ravilerinden Câ’fer b. Süleymân ed-Duba’î (ö. 178/795) sika kabul edilmekle birlikte, teşeyyu’ ile nitelenmiş olması sebebiyle rivayetlerinde zayıflık bulunduğu işaret edilmektedir.³¹ Ravilerden Ebu't-Teyyah’ın “sika” olup çokça hadis rivayet ettiğine dair değerlendirmeler bulunmaktadır.³² Öte yandan Şuayb Arnâut *Müsned* tahkikinde, Cafer b. Süleyman’ın

²⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, nşr. Şu’ayb Arnâut (Beyrut: Mü’essesetü’r-Risâle, 1421), 24/200.

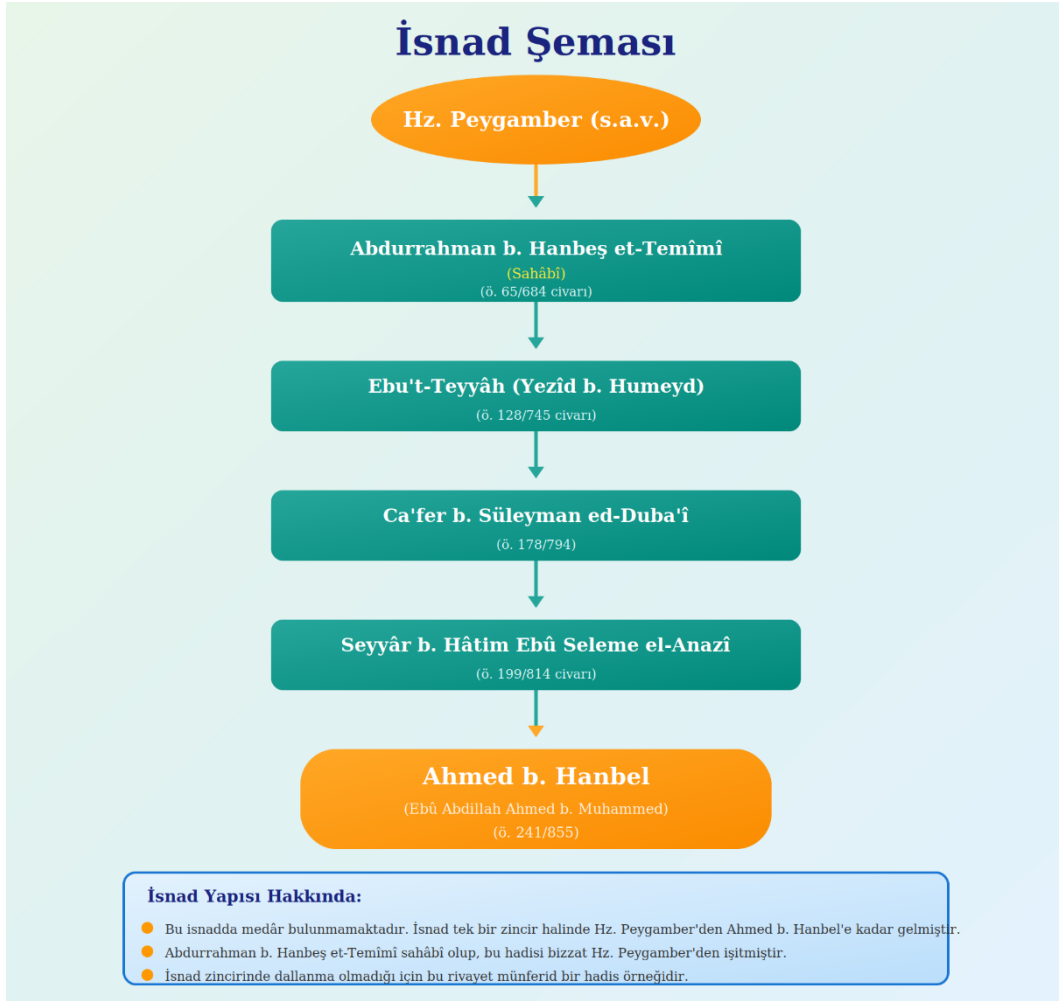
²⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, 8/298.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr*, nşr. Muhammed Abdulmuîd Han (Haydarâbâd: Dairetü Maârif-il-Osmaniyye, ts.), 4/161.

³¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/289.

³² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/237.

teferrüd ettiğini, teferrüd ettiğinde ise itibara alınmayacak derecede zayıf bir ravi olduğunu belirterek rivayetin sıhhatinin problemli olduğunu söylemektedir.³³

3. Kabuslardan Korunma Amaçlı Kullanımı

3.1. Velîd b. Velîd Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَبَّانَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ الْوَلِيدِ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَجِدُ وَحْشَةً، إِذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ فَقُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ، وَسَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَخْضُرُونِ، فَإِنَّهُ لَا يُضْرُّكَ، وَبِالْحَرِيِّ أَنْ لَا يَقْرَبَكَ

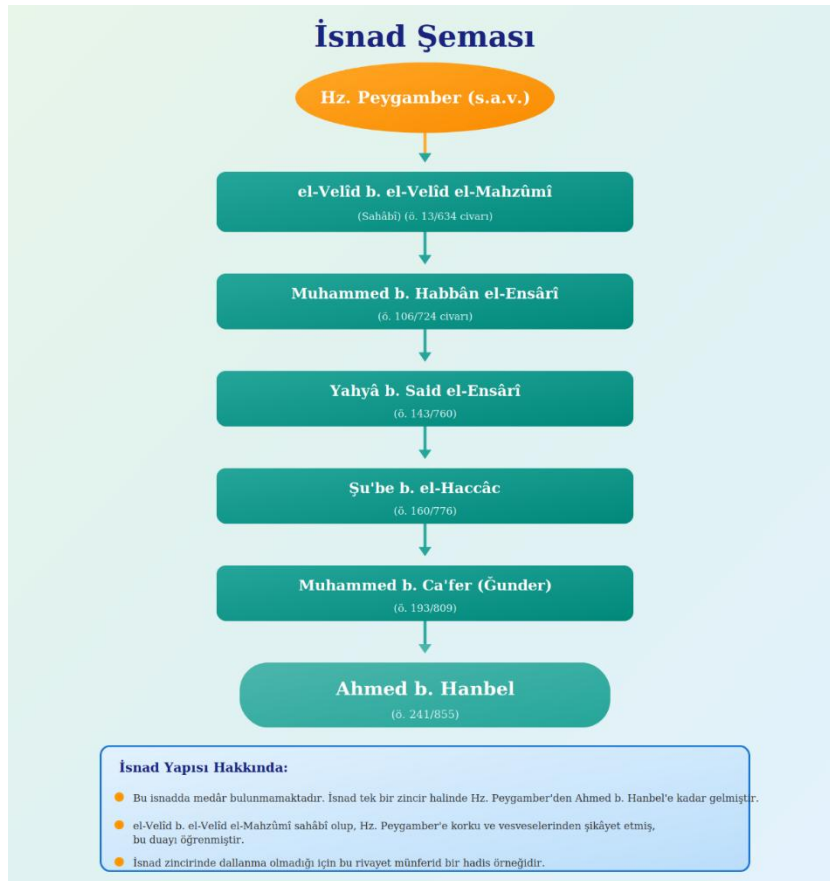
Velîd b. Velîd'den rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Resûlü! Ben bir tür yalnızlık ve ürperti hissediyorum.” Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Yatağına uzandığında şu duayı oku: ‘Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1421, 24/200. (ikinci dipnot.)

ve bana yaklaşımlarından Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.' Bunu okuduğunda sana hiçbir zarar dokunmaz ve büyük ihtimalle sana yaklaşmazlar.”³⁴

Velid b. Velid > Muhammed b. Habbân > Yahya b. Said > Şûbe > Muhammed b. Cafer kanalıyla gelen söz konusu rivayeti Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde tahrir etmiştir.

Rivayet formatı itibariyle hadisin sahâbi ravisi Velid b. Velid (ö. 8/629 [?]) olarak görülmektedir. Ancak Velid b. Velid'in Hz. Peygamber (s.a.s.) hayattayken vefat etmiş olması dolayısıyla bazı kaynaklarda bu hadis Muhammed b. Habbân'ın mürseli olarak nakledilmektedir.³⁵ Bununla beraber söz konusu tarikte yer alan bütün raviler sikadır. Sadece Ahmed b. Hanbel'in rivayeti aldığı hocası muhaddisler arasında Gunder lakabıyla tanınan Muhammed b. Cafer (ö. 193/809) hakkında İbn Ebî Hatim, “sadûk” hükmünün verildiğini belirtmektedir.³⁶

³⁴ Ebû Abdullah Ahmed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, çev. Şu'ayb Arnâut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 27/108.

³⁵ Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi'l-ehâdîs ve'l-âşâr*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü Rüşd, 1409), 5/50; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, nşr. Hasan İsâ Abdüzzâhir (Kahire: Dârü's-Saâde, 1426), 1/214.

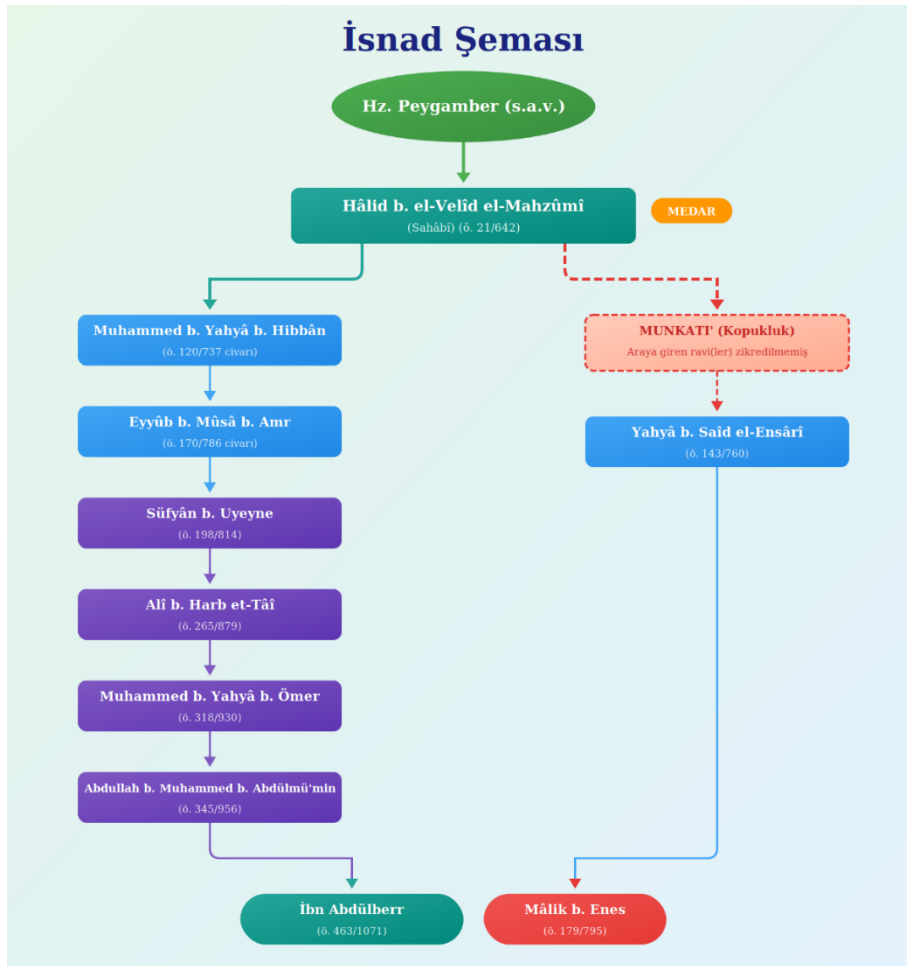
³⁶ Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye (Haydarâbâd: Matba'atü Meclisi Dâirati'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1371/1952), 7/221.

3.2. Hâlid b. Velîd Rivayeti

حدثني عن مالك عن يحيى بن سعيد قال بلغني: أن خالد بن الوليد قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم إني أروع في منامي فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم قل أعوذ بكملمات الله التامة من غضبه وعقابه وشر عباده ومن همزات الشياطين وأن يحضرون

Hâlid b. Velîd (r.a.) (ö. 21/642), Resûlullah'a (s.a.s.), "Uykumda korkuya kapılıyorum," dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) ona şöyle buyurdu: "Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesvese ve yaklaşımlarından Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım."³⁷

Velid b. Velid rivayetini nakleden raviler arasında da adı geçen Yahya b. Said ilgili yerde de ifade edildiği üzere sika ravilerdendir. Ancak Malik b. Enes'in rivayeti belağanî kaydıyla nakletmesinden hareketle hadis mürseldir. Bununla birlikte İbn Abdülberr (ö. 463/1071) söz konusu hadisin hem mürsel hem de müsned olarak meşhur olduğunu ifade ederek müsned olan tarikine eserinde yer vermiştir.³⁸

³⁷ Ebû Abdillâh el-Asbahî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), "Şiir", 1704.

³⁸ Ebû Ömer Cemâleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdülberr, *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-meânî*, ed. Mustafa b. Ahmed el-Alevî (Mağrib: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387), 24/109.

3.3. Ebû Şuayb Rivayetleri

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا فَرَغَ أَحَدُكُمْ فِي النَّوْمِ فَلْيَقُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَخْضَرُونَ فَإِنَّهَا لَنْ تَضُرَّهُ. فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، يُلَقِّنُهَا مَنْ بَلَغَ مِنْ وَلَدِهِ، وَمَنْ لَمْ يَبْلُغْ مِنْهُمْ كَتَبَهَا فِي صَكٍّ ثُمَّ عَلَّقَهَا فِي عُنُقِهِ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ

Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Sizden biri uykusunda korkuya kapıldığında şöyle desin: ‘Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve bana yaklaşımlarından Allah’ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.’ Şüphesiz (böyle yaparsa) ona zarar veremezler.” Abdullah b. Amr (r.a.), bu sözleri akıl balığ olan çocuklarına öğretir, henüz idrak edemeyenler için ise bir kâğıda yazıp boyunlarına asardı. Bu hadis hasen gariptir.³⁹

Süyûtî (ö. 911/1505), hadisin ravilerinden Ali b. Hucr’dan (ö. 244/859) Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi hadis otoritelerinin hadis naklettiğini belirtmektedir. Ayrıca Nesâî’nin onun hakkında güvenilir olduğuna dair şهادetini aktarmaktadır.⁴⁰ Bir diğer ravi İsmail b. Ayyâş (ö. 182/798) ile ilgili olarak hadis otoritelerinden Yahya b. Maîn (ö. 233/848) tarafından yapılan “sika” nitelemesi, onun güvenilir bir ravi olduğunu göstermektedir.⁴¹ Hadisin diğer ravileri İbn İshak Amr b. Şuâyib, Şuayb ve babası hakkındaki değerlendirmeler bir önceki hadiste de yer aldığı için ilgili kısımda haklarında bilgi verilmiştir.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الْفَرَغِ كَلِمَاتٍ: "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ غَضَبِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَخْضَرُونَ" وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو يُعَلِّمُهُنَّ مَنْ عَقَلَ مِنْ بَنِيهِ، وَمَنْ لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهُ فَعَلَّقَهُ عَلَيْهِ

Resûlullah (s.a.s.), korkuya kapılanlara şu sözleri öğretirdi: “Gazabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve bana yaklaşımlarından Allah’ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.”⁴²

Hadisin ravilerinden Musa b. İsmail Ebû Seleme et-Tebûzekî (ö. 223/838) çokça hadis nakleden güvenilir bir ravi olarak tanınmaktadır.⁴³ Ravilerden Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Buhârî ve Müslim gibi alimlerin *Sahih*’lerinden yaşlılığında rivayet etmeye devam etmesinden hareketle ihtilat

³⁹ Ebû İsmâ Muhammed et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Atve İvaz (Mısır: Şirketü Mektebeti’l-Matbû’, 1395), "Deâvât", 94.

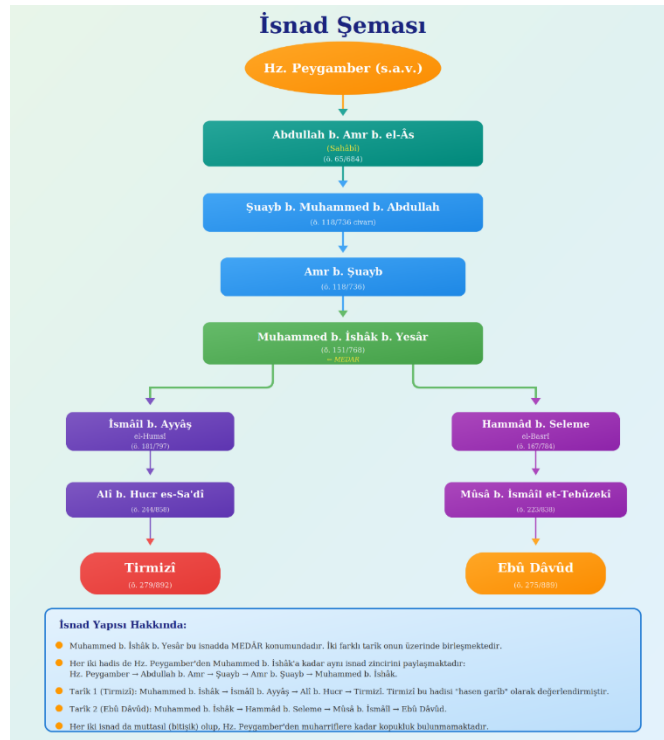
⁴⁰ Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403), 199.

⁴¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Maîn, *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbü’l-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf (Mekke: Merkezü’l-Bahsi’l-İlm ve İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, 1399), 4/411.

⁴² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Davud*, Delhi: el-Matba’atu’l-Ensâriyye, 1323, "Tıb", 19.

⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/307.

endişesiyle rivayetleri sadece istiṣhad makamında nakledilmiştir. Ancak bununla beraber Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vekî' b. Cerrâh ve Abdurrahman b. Mehdî gibi hadis alimlerinin kendisinden hadis aldığı bir ravidir.⁴⁴ Hadisin ravilerinden Muhammed b. İshak (ö.151/767) siyer ve megazi ilminde otorite kabul edilen meşhur İbn İshak'tır. Bazılarının onu hadis konusunda taz'if ettiğine de dair ifadeler bulunsa da⁴⁵ aslında bu zayıf kabul edilme durumunun hadis ve siyer nakletme noktasındaki usul farklılığından kaynaklandığına dair değerlendirmeler de bulunmaktadır.⁴⁶ Ravilerden Amr b. Şuayb (ö. 118/736) sika ravilerden kabul edilmektedir. Hatta Yahya b. Main kendisine Amr b. Şuayb hakkında sorulduğunda, kızarak, kendisinden imamların hadis aldığı biri olduğunu belirtip güvenilirliğine özellikle vurgu yapmıştır.⁴⁷ Ravilerden Amr b. Şuayb'ın babası Şuayb b. Muhammed'in (ö. 81/701) İbn Hibban tarafından *es-Sikât* isimli eserinde zikredilmesi onun güvenilirliğinin göstergelerindendir.⁴⁸ Zehebî ise "hakkında kötü bir şey bilmiyorum" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca Zehebî, Şuayb'ın İbn Abbas ve İbn Ömer gibi sahabilerden hadis aldığını nakletmektedir.⁴⁹

⁴⁴ Tayyar Altıkulaç, "Hamîd b. Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1997), 15/488-489.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/552.

⁴⁶ Abdullah Ünalın, "İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (2009), 100.

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/239.

⁴⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 6/437.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût - Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 5/181.

4. Akrep Gibi Zehirli Haşerelerden Korunma Amaçlı Kullanımı

4.1. Ebû Hüreyre Rivayetleri

مالك عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة: أن رجلا من أسلم قال ما نمت هذه الليلة فقال له رسول الله صلى الله عليه و سلم من أي شيء فقال لدغتنى عقرب فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم أما إنك لو قلت حين أمسيت أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق لم تضرك

Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) (r.a.) rivayet edildiğine göre, Eslem kabilesinden bir adam, 'Bu gece uyuyamadım' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) ona, 'neden uyuyamadın?' diye sordu. Adam, 'Beni bir akrep soktu' dedi. Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Eğer akşam olduğunda, 'yaratılmışların şerrinden Allah'ın mükemmel kelimelerine sığınırım' deseydin, o akrep sana zarar vermezdi."⁵⁰

Ebû Hüreyre'den nakledilen rivayetlerin ilki İmam Malik'in *Muvatta* adlı eserinde nakledilmektedir. Malik'in Süheyl b Ebî Salih – Babası (Ebû Salih es-Semmân) – Ebû Hüreyre kanalıyla naklettiği hadisin ravileri olan Süheyl b. Ebî Salih ve babası Medineli alimlerin kendilerinden rivayette bulundukları sika raviler arasında yer almaktadır.⁵¹ Ayrıca Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Ebû Salih es-Semmân (ö. 101/719) ve üç oğlunun da sika ravilerden olduğunu ifade etmektedir.⁵² Buhârî ise onun Cüveyriye'nin mevlâsı olduğunu, kendisinden Said b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Atâ b. Yezîd (ö. 103/721) gibi hadis alanında önemli isimlerin hadis aldıklarını belirtmek suretiyle güvenilirliğine işaret etmektedir.⁵³ Bütün bu verilerden hareketle söz konusu rivayetin sahih olduğu ifade edilebilir.

حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، حَدَّثَنَا الزُّبَيْدِيُّ، عَنِ الزَّهْرِيِّ، عَنْ طَارِقٍ - يَعْنِي ابْنَ مُحَاشٍ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: أُنِيَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَلَدِيغٍ لَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ، قَالَ: فَقَالَ: لَوْ قَالَ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَمْ يُلْدَغْ - أَوْ لَمْ يَضُرَّهُ -

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, bir adam akrep tarafından sokulmuş bir halde Peygamber'e (s.a.s.) getirildi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Eğer o, 'yaratılmışların şerrinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım' deseydi ya sokulmazdı ya da ona zarar vermezdi."⁵⁴

Ebû Davûd'un *Sünen*'inde yer alan söz konusu hadisin ravileri sırasıyla Hayve b. Şüreyh – Bakiyye b. Velid – Zübeydî – Zührî – Tarık b. Muhâşin – Ebû Hüreyre şeklindedir. Senedin başında yer alan Hayve b. Şüreyh sika raviler arasında zikredilmektedir.⁵⁵ Nitekim Buhârî de *et-Tarihü'l-Kebîr* adlı eserinde sika olduğuna Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Mübarek gibi alimlerin kendisinden nakilde

⁵⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', "Şiir", 1706.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/296.

⁵² İbn Maîn, *et-Târîh* (ed-Dûrî rivayeti), 3/182.

⁵³ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 4/104.

⁵⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Davud*, "Tib", 19.

⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/522.

bulunduklarını belirterek işaret etmektedir.⁵⁶ Senedin diğer ravisi Bakiyye, saduk bir ravi olmasına rağmen kendisinden rivayette bulunduğu kişiler noktasında seçici davranmamasından ve zayıf ravilerden aldığı bazı rivayetleri sika ravilerden duymuş gibi tedlis yaparak nakletmesinden hareketle rivayetlerine temkinli yaklaşılmıştır.⁵⁷ Ancak bu rivayette kendisinden hadis aldığı hocası Muhammed b. Velîd b. Âmir ez-Zübeydî (ö. 148/765), Zührî'nin en güvenilir talebelerinden Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne ve Mamer b. Râşid gibi önemli hadis alimlerinin de hocasıdır.⁵⁸ Diğer taraftan Bakiyye'nin an'ane lafızıyla değil de haddesenî sîgasıyla nakilde bulunması tedlîs iddiasını da ortadan kaldırmaktadır. Zührî'nin hadisi aldığı hocası Tarık b. Muhaşin de sika raviler arasında yer almaktadır.⁵⁹ Ayrıca İbn Sa'd (ö. 230/845) ve Buhârî'nin, Zührî ve Ebû Veki' gibi âlimlerin kendisinden hadis rivayet ettiğine dikkat çekmeleri de Tarık b. Muhaşin'in güvenilirliğini ortaya koymaktadır.⁶⁰ Yukarıdaki hadiste olduğu gibi ravileri tek tek incelendiğinde hadisin senedinin sahih olduğunu söylemek mümkündür.

قال يعقوب وقال القعقاع بن حكيم عن ذكوان أبي صالح عن أبي هريرة أنه قال جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله ما لقيت من عقرب لدغتنى البارحة قال أما لو قلت حين أمسيت أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق لم تضرك

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Nebi'ye (s.a.s.) bir adam geldi ve: “Ey Allah'ın Resulü! Dün gece bir akrebin sokmasından dolayı ne sıkıntılar çektim!” dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bunun üzerine şöyle buyurdu: “Akşam olduğunda ' yaratılmışların şerrinden Allah'ın eksiksiz ve tam kelimelerine sığınırım' deseydin, sana zarar veremezdi.”⁶¹

Söz konusu hadis, Müslim'in *Sahîh*'inde tahrir edilmiştir. Bu nedenle, hadisin sıhhati konusunda herhangi bir şüphe veya problem bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ سَهِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يُمَسِّي ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، لَمْ يَضُرَّهُ حُمَةٌ تِلْكَ اللَّيْلَةَ

⁵⁶ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 3/120, 507.

⁵⁷ İ. Lütfi Çakan, “Bakiyye b. Velîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/536.

⁵⁸ Halit Özkan, “Zübeydî, Muhammed b. Velîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/520-521.

⁵⁹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-İclî, *Ma'rifetü's-şikât min ricâli ehli'l-hadîs ve mine'd-đu'afâi ve zikri mezâhibihim ve ahlâbihim*, nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405), 1/219.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/245; el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 5/625.

⁶¹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (Beyrut: Dârül-Cîl, 1334), "Zikr", 55.

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Kim akşam olduğunda üç defa: ‘Yaratılmışların şerrinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.’ derse, o gece ona bir zehirli hayvanın zararı dokunmaz.”⁶²

Tirmizî'nin *Sünen*'inde tahrir edilen mezkûr hadisin ravileri sırasıyla Yahya b. Musa – Yezid b. Harun – Hişam b. Hassân – Süheyl b. Ebî Salih – Ebû Salih – Ebû Hüreyre şeklindedir.

Senedin başında yer alan Yahya b. Musa'nın “sika” olduğu belirtilmektedir.⁶³ Hatta güvenilirliği hususunda alimler arasında ittifak bulunduğu da ifade edilmektedir.⁶⁴ Ravilerden Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) ise Şu'be b. Haccâc ve Mâlik b. Enes gibi önemli hadis otoritelerinin talebeliğini yapmakla birlikte İshak b. Rahûye (ö. 238/853), Ali b. Medînî (ö. 234/848-49) ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis otoritelerinin de kendisinden hadis aldığı biridir.⁶⁵ Bu durum Yezîd b. Hârûn'un sika ve güvenilir olduğunu hatta hadis otoritelerinden biri olduğunu göstermektedir. Hadisin bir diğer ravisi Hişam b. Hassân'ın da güvenilir bir ravi olduğu⁶⁶, Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) gibi tabiûnun önemli hadis alimlerinden hadis almakla birlikte Yezîd b. Harûn gibi hadis alimlerinin kendisinden hadis aldığı bilinmektedir.⁶⁷ Süheyl b. Ebî Salih ve babasının güvenilirliği konusu bir önceki rivayette ele alınmıştı. Dolayısıyla bu rivayetin de sahihliği hakkında bir ihtilaf bulunmamaktadır diyebiliriz.

İbn Abdülber'e göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu ifadeleri, Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olmadığını göstermektedir. Zira Allah Resûlü (s.a.s.), bir mahlûkun (insanın), başka bir mahlûka (yaratılmış bir varlığa) sığınmasını emretmez. Dolayısıyla İbn Abdülber, bu sözlerin Kur'an'ın yaratılmış olmadığına dair bir delil teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁶⁸ Benzer bir şekilde Kâdî İyâz da “الكلمات التامة” ifadesinin “Kur'an-ı Kerim” olduğu şeklinde değerlendirmektedir.⁶⁹ İbn Melek (ö. 854/1450) ise bu ifadenin Allah'ın isim ve sıfatları anlamına gelebileceği şeklinde yorumlamaktadır.⁷⁰ Öte yandan Feyyûmî (ö. 870/1466), Ahmed b. Hanbel'in de bu hadisi esas alarak Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olmadığı yönündeki

⁶² et-Tirmizî, *Sünen*, “Deâvât”, 134.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/188.

⁶⁴ Halîl b. Abdillâh Ebû Ya'la el-Halîlî, *Kitâbü'l-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ḥadîs*, nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdris (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410), 3/945.

⁶⁵ Zekerîya Güler, “Yezîd b. Hârûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

⁶⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ İbn Maîn, *Târîhu Osmân b. Saîd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn fî tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*, nşr. Ahmed Muhammed Nûrseyf (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1400), 223.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/212.

⁶⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muḥammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muḥammed 'Aṭâ - Muḥammed 'Alî Mu'avviḍ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1421/2000), 8/444.

⁶⁹ Ebû'l-Faḍl 'İyâd b. Mûsâ el-Yaḥşubî el-Kâdî 'İyâd, *İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâ'idil-Muslim*, thk. Yahyâ İsmâ'îl (b.y.: y.y., 1419/1998), 8/206.

⁷⁰ Muḥammed b. 'İzzuddîn 'Abdullaṭîf b. 'Abdul'azîz b. Emînuddîn b. Firiştâ er-Rûmî el-Kirmânî el-Ḥanefî İbnu'l-Melek, *Şerhu Meşâbihî's-Sunne*, thk. Nureddîn Tâlib vd. (b.y.: y.y., 1433/2012), 3/192.

görüşüne yöneldiğini belirtmektedir.⁷¹ Bu bağlamda, İbn Abdülber'in ifadelerinin, dolaylı olarak Ahmed b. Hanbel'in görüşüyle örtüştüğünü söylemek mümkündür.

İbn Abdülber, akrep sokmasıyla ilgili rivayetlerin yanı sıra, Saîd b. Cübeyr'den (ö. 94/713 [?]) aktarılan "Akşam olduğunda kişi 'سَلَامٌ عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَالَمِينَ'⁷² ayetini okursa, akrep onu ısırmaz" rivayetini de nakletmektedir.⁷³ Mezkûr rivayetlerden hareketle, rukyenin cevazına ve bu tür hadislerin rukyenin tıbbî amaçlarla kullanılabileceğine delil teşkil ettiğine dair bir değerlendirmede bulunmaktadır.⁷⁴

Mezkûr hadisle ilgili olarak İbn Hubeyre, Yâsîn Sûresi'nin son ayetine telmihte bulunarak, "Ol" deyince öldürüne sığınıldığında kişinin korktuğu ve eza duyduğu şeylerden korunacağına işaret edildiğini belirtmektedir.⁷⁵ Ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadiste kullandığı "لَوْ قُلْتُ" ifadesinden hareketle, bir kişinin "keşke" anlamına gelen sözler kullanmasının caiz olduğu şeklinde bir yorumda bulunmaktadır.⁷⁶

Kurtûbî'nin (ö. 656/1258) konuyla ilgili açıklamaları dikkat çekicidir. Şöyle ki:

"...Bu, sahih bir haber ve doğru bir sözdür. Onun doğruluğunu hem delille hem de tecrübeyle öğrendik. Zira bu haberi işittiğimden beri ona göre amel ettim ve bana hiçbir zarar dokunmadı. Ancak, onu terk edene kadar. Bir gece Mehdiyye'de beni bir akrep soktu. Kendi kendime düşündüm ve fark ettim ki o kelimelerle Allah'a sığınmayı unutmuşum. Bunun üzerine kendime kızarak ve azarlayarak, Peygamberimizin (s.a.s.) akrep sokulan bir kimseye söylediği şu sözü hatırladım: 'Şüphesiz ki akşam olduğunda: yarattığı şeylerin şerrinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım, deseydin, sana zarar vermezdi.'"⁷⁷

Kurtûbî'nin açıklamaları, bu duanın yalnızca Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemine mahsus olmadığını; o dönemde ve bölgede câhiliye uygulamalarına alternatif bir öğreti yahut kültürel bir unsur olarak sınırlı kalmadığını göstermektedir. Nitekim, Kurtûbî'nin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) asırlar sonra yaşamış olması ve bulunduğu bölgenin, Endülüs gibi Arap örf ve âdetlerinden nispeten uzak bir coğrafyada yer alması, bu tespiti daha da anlamlı kılmaktadır. Zira bu durum, Tıbb-

⁷¹ Hasan b. Ali b. Süleyman el-Feyyûmî, *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb 'alâ't-Tergîb ve't-Terhîb*, nşr. Muhammed İshâk Muhammed Âl İbrahim, (Riyad: Dârü's-Selâm, 1439), 4/329.

⁷² es-Sâffât 37/79.

⁷³ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebir el-Bekrî (Mağrib: Müessesetü Kurtuba, 1412), 13/462.

⁷⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 13/463.

⁷⁵ Ebû'l-Muzaffer Yaḥyâ b. Hubeyre b. Muḥammed b. Hubeyre eş-Şeybânî İbn Hubeyre, *el-İfşâḥ 'an Me'ânî's-Şihâḥ*, thk. Fu'âd 'Abdulmun'im Aḥmed (b.y.: y.y., 1417), 8/80.

⁷⁶ İbn Hubeyre, *el-İfşâḥ 'an Me'ânî's-Şihâḥ*, 8/80.

⁷⁷ Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfḥim limâ eşkele min Telḥîşî kitâbi Müslim*, nşr. Muhyiddin Dîb Müstû, Ahmed Muhammed es-Seyyid, Yûsuf Ali Büdeyvi ve Mahmûd İbrâhîm Bezzâl (Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1417), 7/36.

İnebevî'nin yalnızca kendi dönemi ve bölgesine özgü uygulamalar içerdiği yönündeki iddia ile örtüşmemektedir. Bütün bunlar, söz konusu duanın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dönemiyle sınırlı olmadığına dair açık bir delil bulunmadıkça, Müslümanlar tarafından zaman ve mekân fark etmeksizin kabul gördüğünü ve bu dua ile gerçekleştirilen uygulamaların insanlar için faydalı olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), akrep sokmasıyla ilgili rivayeti incelerken, İbnü't-Tîn'in (ö. 611/1214) konuyla alakalı bazı değerlendirmelerine yer vermektedir. İbnü't-Tîn, söz konusu rivayette muavvizât (ihlâs, Felak ve Nâs sûreleri) ile Allah'ın isimleriyle yapılan rukyenin şifa vesilesi olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca bu tür rukyelerin ruhânî bir tedavi niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, insanların bu tür ruhânî tedavilerin (tıbbü'r-rûhânî) zamanla nadir hale gelmesi sebebiyle fiziksel tedaviye (tıbbü'l-cismânî) yöneldiklerini belirtmektedir.⁷⁸

Aynî ise hadisin bir vechinde yer alan “هامة” ifadesinden hareketle bu duanın, öldürücü zehre sahip akrep ve yılan gibi hayvanların yanı sıra arı gibi öldürücü zehri bulunmayan canlıların zehirlerinden korunmak amacıyla da kullanıldığına işaret etmektedir.⁷⁹

Feyyûmî, Kurtubî'nin tecrübelerine ve değerlendirmelerine yer vererek mezkûr duanın okunmasının müstehap olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰ Ayrıca hadiste geçen “أعوذ بكلمات الله التامة” ifadesinin, insanoğlunun kelimeleri gibi noksan olmayan, eksiksiz ve kusursuz anlamına geldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, Ahmed b. Hanbel'in bu hadisi, Kur'an'ın mahlûk olmadığına delil olarak zikrettiğini aktarmaktadır.⁸¹

Hadisin râvîlerinden Süheyl, mezkûr duayı tüm ailesine öğrettiğini ve her gece okuduklarını belirtirken, kızlarından birini akrep soktuğu hâlde, bu duayı okuması vesilesiyle zarar görmediğini ifade etmektedir. Feyyûmî ve Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), Süheyl'den gelen bu haberi herhangi bir itiraz kaydı düşmeksizin aktarmışlardır.⁸² Bu durum, onların da mezkûr duanın akrep ve benzeri zehirli haşerelerden korunma amaçlı kullanımını onayladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, mezkûr

⁷⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muḥammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şaḥîḥ el-Buḥârî*, thk. Muḥibbuddîn el-Ḥaṭîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 10/196 Ebu Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nevevî* adlı eserinde akrep sokmasıyla ilgili farklı bir rivayete yer vermektedir. Söz konusu rivayette ise Hz. Peygamber'in (sav) kendisini sokan akrebin ısırıldığı yere ihlas, Felak ve Nas surelerini okuyarak tuzlu su serptiğini nakletmektedir. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, nşr. Mustafa Hıdır Dönmez et-Türkî, (y.y.: Daru İbn Hazm, 2006), 2/552; Musa Şahin Laşin, *Fethu'l-Mun'im şerhu Şaḥîḥi Müslim* (Kahire: Dâru's-Şuruk, 1423), 2/65; Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zaḥîretü'l-ıḡbâ fî şerḥi'l-Müctebâ* (Mekke: Dâru'l-Mi'racu'n-Neşr li'd-Devliyye, 1428), 38/99.

⁷⁹ el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 21/287.

⁸⁰ el-Feyyûmî, *Fethu'l-Karîb*, 12/349.

⁸¹ el-Feyyûmî, *Fethu'l-Karîb*, 12/348.

⁸² el-Feyyûmî, *Fethu'l-Karîb*, 4/327; Ebü'l-Ḥasen Nûrüddîn 'Alî b. Sultân Muḥammed 'Ali el-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Ḥanîfe*, thk. eş-Şeyḥ Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meys (Beyrut; Lübnan: y.y., 1405/1985), 1/400.

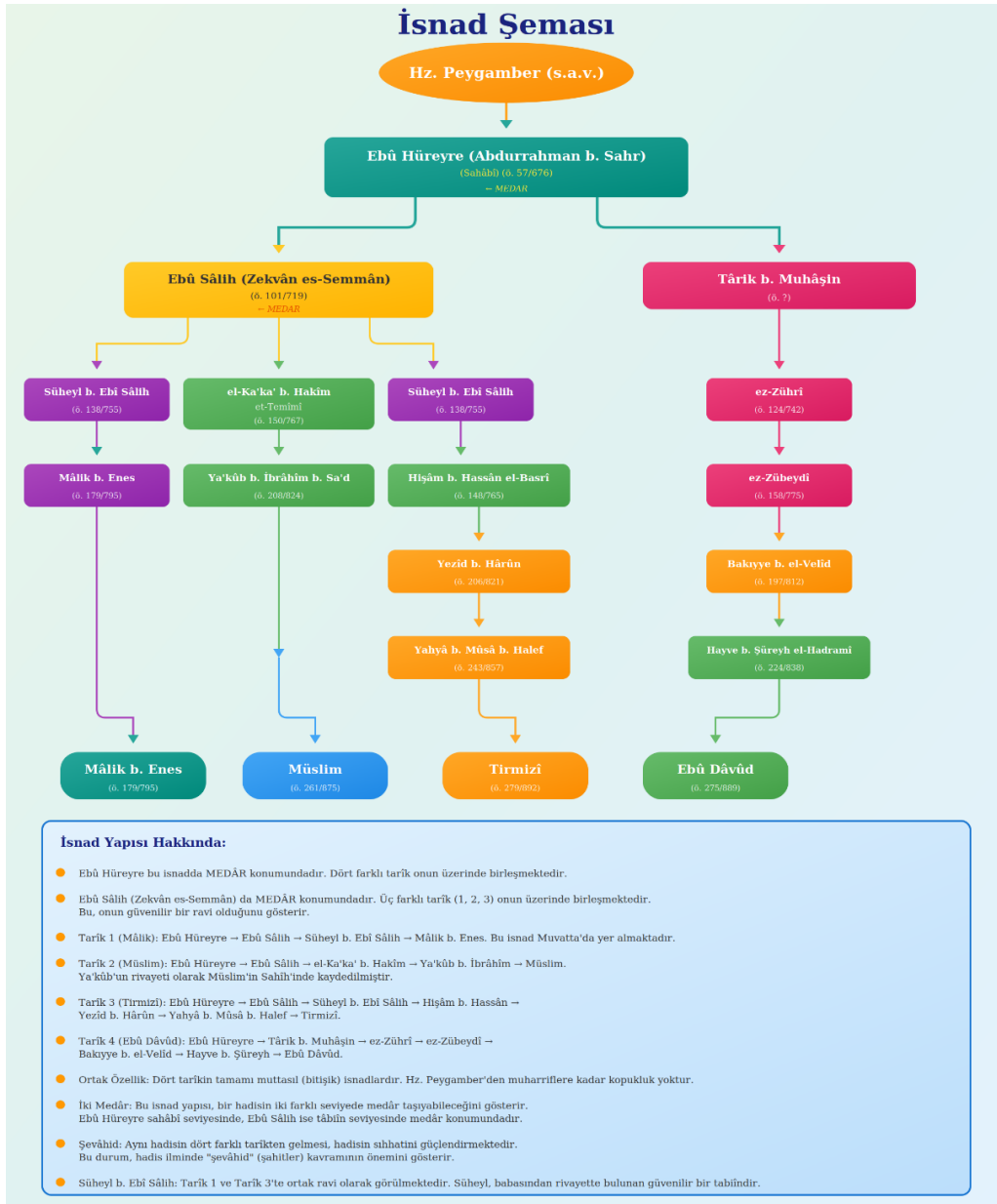
duanın belki de en çok sorgulanabilecek yönü olan akrep zehri gibi öldürücü bir etkiye karşı nasıl koruyucu veya tedavi edici olduğu meselesi akılları kurcalaması gerekirken, asırlar boyunca tecrübe ile tasdik edilmesi ve bu tecrübelerin herhangi bir reddiyeye maruz kalmaksızın aktarılması, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmetine öğrettiği duanın yalnızca belirli bir dönem, bölge veya kültürle sınırlı olmadığını, bilakis etkisinin zaman içinde devam ettiğini ortaya koymaktadır.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise göz değmesi, akrep ve benzeri zehirli hayvan sokmaları ile zehirlenme gibi durumlarda şifa niyetiyle rukye yapılabileceğine dair hadisi⁸³ naklettikten sonra, rukyenin genellikle muavvizât, Âyetü'l-Kürsî, Fâtiha ve “أعوذ بكلمات الله التامة” duası gibi, doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen me'sûr dualarla gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Ardından, bu duanın farklı rivayetlerde geçen çeşitli lafızlarını sıralayarak, rukyenin bu tür dualarla yapılmasının etkisine dikkat çekmektedir.⁸⁴

---

⁸³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Davud*, ts., "Tıb", 18.

⁸⁴ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'âî ed-Dımaşkî el-Ḥanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbu'n-Nebevî* (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, ts.), 124-125.

5. Bir Yere Varıldığında Karşılaşılabilecek Tehlikelerden Korunma Amaçlı Kullanımı

Bu konuyla ilgili Kütüb-i Tis'a'da yer alan yedi rivayetin tamamının Havle bint Hakîm'den nakledildiği görülmektedir. Bu nedenle, tüm rivayetlerin ayrı ayrı aktarılması yerine, sıhhat açısından en üst seviyede kabul edilen ve Müslim tarafından tahrir edilen rivayetin metni ile senedinin zikredilmesi uygun görülmüştür. Diğer rivayetlerde yer alan bazı lafız farklılıklarına kısaca temas edildikten sonra değerlendirmelere geçilecektir.

5.1. Havle bint Hakîm Rivayetleri

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث ح وحدثنا محمد بن رمح (واللفظ له) أخبرنا الليث عن يزيد بن أبي حبيب عن الحارث بن يعقوب أن يعقوب بن عبد الله حدثه أنه سمع بسر بن سعيد يقول سمعت سعد بن أبي وقاص يقول سمعت خولة بنت حكيم السلمية تقول سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول من نزل منزلا ثم قال أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق لم يضره شيء حتى يرتحل من منزله ذلك

Havle bint Hakîm şöyle dedi: Resûlullah'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim: "Kim bir yere konaklayıp da 'yaratılmışların şerrinden Allah'ın mükemmel kelimelerine sığınırım' derse, o yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar vermez."⁸⁵

Rivayet sırasıyla Kuteybe b. Saîd – Leys b. Sa'd – Yezid b. Ebî Habib – Haris b. Yakub – Yakub b. Abdullah – Büsr b. Saîd – Sad b. Ebî Vakkas – Havle bint Hakîm es-Sülemiyye'den nakledilmektedir.

Hadis otoritelerinden Yahya b. Maîn'e, ravilerden ilki olan Kuteybe b. Said (ö. 240/855) hakkında sorulduğunda, onun için "sika bir ravidir" ifadesini kullanmıştır.⁸⁶ Bu değerlendirme, Kuteybe b. Said'in rivayetlerinin güvenilir ve kabul edilebilir olduğuna işaret etmektedir. Ravilerden Leys b. Sâd (ö. 175/791) hakkında da Ahmed b. Hanbel'in sika ve sebt olduğuna dair bir değerlendirmesi bulunmaktadır.⁸⁷ Senedin bir diğer ravisi Yezid b. Ebû Habîb'in (ö. 128/745) sika bir ravi olduğu ve çok hadis naklettiğine dair değerlendirmeler bulunmaktadır.⁸⁸ Ravilerden bir diğeri Haris b. Yakub da aynı şekilde sika ve güvenilir olarak değerlendirilmektedir.⁸⁹ Ravilerden Yakub b. Abdullah el-Eşec'in Ebu Yusuf künyesiyle anıldığı, Hişam b. Abdulmelik'in halifeliği zamanında bir deniz savaşında şehit edildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca kendisinin çok hadis nakleden güvenilir ravilerden biri olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰ Ravilerden Büsr b. Saîd'in sika olduğu ve az hadis

⁸⁵ Müslim, "Zikr", 54.

⁸⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/481.

⁸⁷ Halid er-Rabbat - İzzet 'İyd Seyyid, *el-Câmi' li-ulumi'l-İmam Ahmed* (Kahire: Darü'l-Felah, 2009), 18/521.

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/520.

⁸⁹ İbn Maîn, *Târîh (ed-Dârimî rivayeti)*, 95.

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/505.

rivayetinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁹¹ Hadisin diğer ravileri Sa'd b. Ebû Vakkas (ö. 55/675) ve Havle bint Hakîm (ö. 50/670[?]) sahabe oldukları için bu hadisin sıhhat şartlarına uyduğunu söylemek mümkündür.

Hadisin Malik b. Enes'ten gelen tarikinde *Sahih-i Müslim*'de yer aldığı gibi "ثم قال" şeklinde haber kipi şeklinde değil de "فليقل" şeklinde emir kipinde tahric edildiği görülmektedir.⁹² Bu lafız farklılığı, hadisin metninde rivayet çeşitliliğini ortaya koymakta olup anlam açısından herhangi bir çelişki teşkil etmemektedir.

Tirmizî'nin tahric ettiği rivayet, Müslim'in rivayetiyle aynı olup, herhangi bir lafız farklılığı içermemektedir. Bununla birlikte, Tirmizî söz konusu hadis hakkında "hasen sahih garîb" hükmünü vermiştir.⁹³

Hadisin İbn Mâce ve Darimî tariklerinde, Müslim'in rivayetinde yer alan "من نزل" lafzı yerine "لَوْ أَنَّنَا أَخَذْنَا" kaydı bulunmaktadır.⁹⁴

Ahmed Hanbel ise iki farklı tarike yer vermektedir. Tariklerden birinde "من نزل" lafzı yerine "مَا حَتَّى يَطْعَنَ" lafızları yer almaktadır.⁹⁵ Diğerinde ise sadece Müslim'de yer alan "حتى يرتحل" lafzı yerine "حَتَّى يَطْعَنَ" lafzını nakletmektedir.⁹⁶

İbn Abdülber, Havle bint Hakîm'den gelen hadisin farklı senedlerini zikrederek sahihliğini vurguladıktan sonra, Ebû Hüreyre'den gelen hadiste yaptığı değerlendirmenin benzerini yaparak bu hadislerin Kur'ân'ın mahlûk olmadığına delil teşkil ettiğini belirtmektedir.⁹⁷

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), *el-Kabes* adlı *Muvatta* şerhinde, bir yere varıldığında karşılaşılabilecek zararlardan korunmak amacıyla mezkûr duanın okunmasına dair kendi tecrübesini aktarmaktadır. On bir yıl boyunca bir yere vardığında bu duayı okuduğunu ve bu vesileyle herhangi bir zarar görmediğini yeminle beyan etmektedir.⁹⁸

⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/79.

⁹² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, İsti'zân, 1763.

⁹³ et-Tirmizî, *Sünen*, "De'avât", 41.

⁹⁴ İbn Mâce, Tıb, 46; Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İsti'zân", 1091.

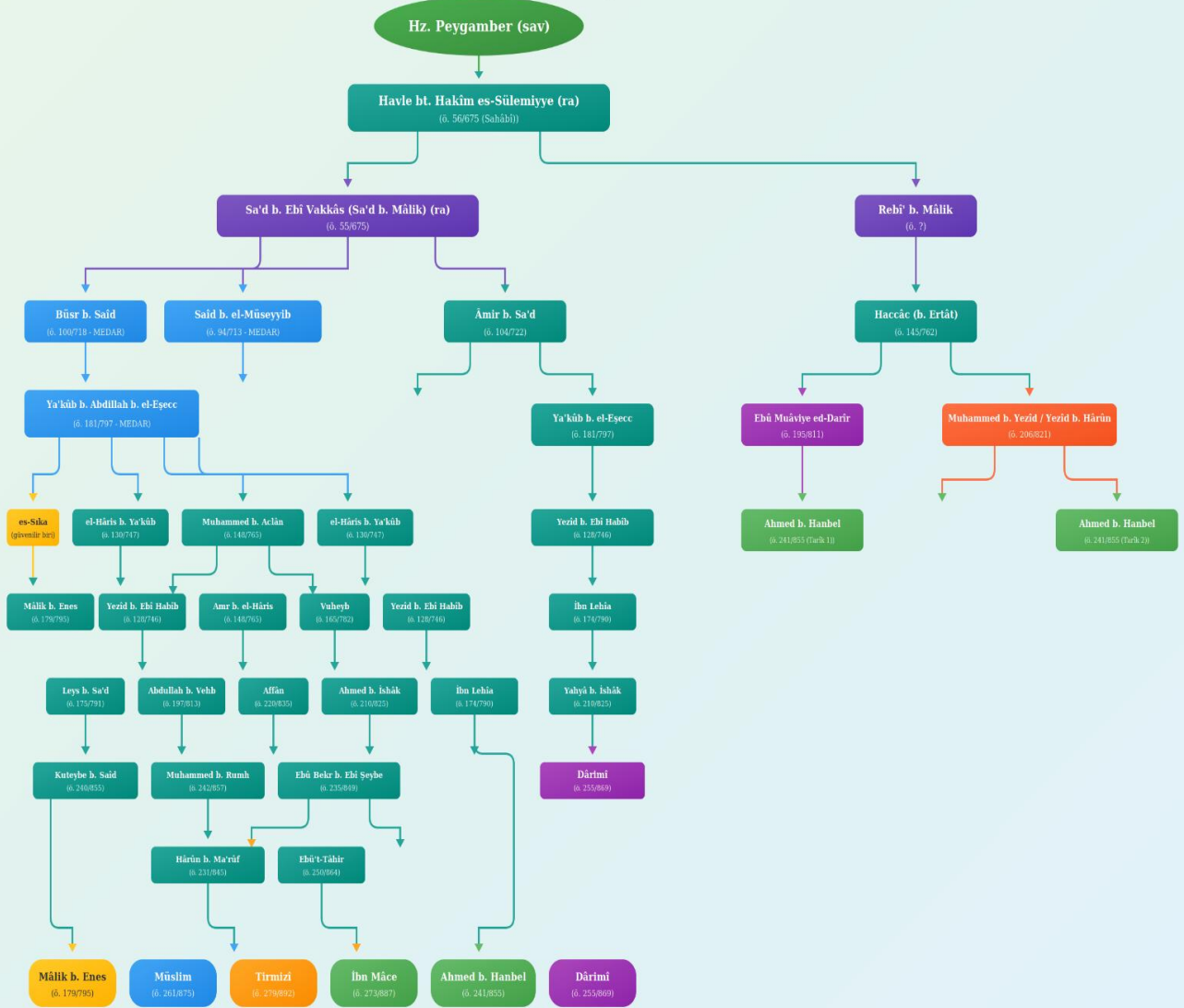
⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1421, 45/291.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1421, 45/87.

⁹⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *"el-İstizkâr"*, 8/529.

⁹⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-Kabes fi Şerhi Muvatta*'i Mâlik b. Enes, thk. Muhammed Abdullâh Veletu Kerîm (b.y.: y.y., 1992), 1159.

İsnad Şeması

İsnad Yapısı Hakkında:

- Bu isnad yapısında üç MEDAR noktası bulunmaktadır: Büsr b. Saïd, Said b. el-Müseyyib ve Ya'kûb b. Abdillâh b. el-Eşecc.
- Hadis altı farklı musannıfe (Mâlik, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârimî) ulaşmış olup, bu durum hadisin sıhhatini güçlendirmektedir.
- Havle bt. Hakîm es-Süleymiyye sahâbî olup, hadisi bizzat Hz. Peygamber'den işittir. İsnad iki ana kola (Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Rebî b. Mâlik) ayrılmaktadır.
- Ahmed b. Hanbel bu hadisi iki farklı tarikten (Ebû Muâviyye ed-Darîr ve Muhammed b. Yezîd / Yezîd b. Hârûn kanalıyla) rivayet etmiştir.
- es-Sika ("güvenilir biri") ifadesi, ravinin isminin bilinmediği ancak güvenilir olduğunun belirtildiği durumlarda kullanılır.
- Tüm tarikler muttasıl (bittişik) olup, Hz. Peygamber'den musannıfere kadar kopukluk bulunmamaktadır.

"el-Kelîmâtü't-Tâmme" Hadislerinin Tahriri

Hadis Kaynaklarında Yer Aldığı Bölümler ve Konular

I. ÇOCUKLARI KORUMA (Nazardan Muhafaza)

1. el-Buhârî

- es-Sabîh
- Kitâb: Enbiyâ Hadisleri (64. Bölüm)
- Bâb 12: (Şa'fat 9'ne geçen) 'arâiflâr kâimesi ... İmparatorluk hadî-yâ'irînk hakkında.
- ... İbn Abbâs (radıyallâhu anhu)

2. İbn Mâce

- es-Sünen
- Kitâb: Tıp Kitâbı (31. Bölüm)
- Bâb: Nazardan Korunmak İçin Okunacak (36. Konu)
- ... İbn Abbâs (radıyallâhu anhu)

II. ŞEYTANLARDAN KORUNMA

3. Ahmed b. Hanbel

- el-Müsted
- Bölüm: Kâfîkâlar Müstefî
- Ab Bölüm: Abdurrahmân b. Hanbey Hadisleri
- ... Abdurrahmân b. Hanbey (radıyallâhu anhu)

III. KABUSLARDAN KORUNMA (Kötü Rüyalardan Muhafaza)

4. Ahmed b. Hanbel

- el-Müsted
- Bölüm: Enâr Müstefî
- Ab Bölüm: Velîd b. Velîd Hadisleri
- ... Velîd b. Velîd (radıyallâhu anhu)

5. Mâlik b. Enes

- el-Muvattâ'
- Kitâb: Şûr Kitâbı (51. Bölüm)
- Bâb: Sağunılmas Emredilen Hanımdar (2. Konu)
- ... Hâlid b. Velîd (radıyallâhu anhu)

6. et-Tirmizî

- es-Sünen
- Kitâb: Duâlar Kitâbı (48. Bölüm)
- Bâb: Riyada Konuğunda Söylenecek (97. Konu)
- ... Ebû Sa'îd (radıyallâhu anhu)

7. Ebû Dâvûd

- es-Sünen
- Kitâb: Tıp Kitâbı (29. Bölüm)
- Bâb: Rukye (Okuma) Usulü (19. Konu)
- ... Ebû Sa'îd (radıyallâhu anhu)

IV. AKREP SOKMASI VE ZARARLI HAYVANLAR

8. Mâlik b. Enes

- el-Muvattâ'
- Kitâb: Erîn İntene Kitâbı (49. Bölüm)
- Bâb: Sağunılmas Emredilen Hanımdar (10. Konu)
- ... Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhu)

9. Ebû Dâvûd

- es-Sünen
- Kitâb: Tıp Kitâbı (29. Bölüm)
- Bâb: Rukye (Okuma) Usulü (19. Konu)
- ... Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhu)

10. Müslim

- es-Sabîh
- Kitâb: Zikir, Duâ, Tevbe ve İstığfâr Kitâbı (48. Bölüm)
- Bâb: Kâin Kaderînk ve Şakîvete Uşaymaktın Sığınma (18. Konu)
- ... Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhu)

11. et-Tirmizî

- es-Sünen
- Kitâb: Duâlar Kitâbı (48. Bölüm)
- Bâb: Akımdatıgında Söylenecek (99. Konu)
- ... Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhu)

V. KONAKLAMA DUASI (Menzile İnerken Okunacak)

12. Müslim

- es-Sabîh
- Kitâb: Zikir vâ Kitâbı (48. Bölüm)
- Bâb: Konaklamada Sığınma (19. Konu)
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

13. Mâlik b. Enes

- el-Muvattâ'
- Kitâb: Erîn İntene (49. Bölüm)
- Bâb: Sığınma Emirleri (10. Konu)
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

14. et-Tirmizî

- es-Sünen
- Kitâb: Duâlar (48. Bölüm)
- Bâb: Konaklama esnasında sığınma duası okunma
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

15. İbn Mâce

- es-Sünen
- Kitâb: Tıp (31. Bölüm)
- Bâb: İstığfârdan Korunma (35. Konu)
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

16. ed-Dârimî

- es-Sünen
- Kitâb: Erîn İntene (24. Bölüm)
- Bâb: Konaklamada Sığınma (40. Konu)
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

17. Ahmed b. Hanbel

- el-Müsted
- Bölüm: Kadınlâr Müstefî
- Ab Bölüm: Havle bint Hakîm Hadisleri
- ... Havle bint Hakîm (r. anhu)

İSTATİSTİKSEL ÖZET

• Toplam Rivayet Sayısı: 17

• Konu Kategorisi: 5 (Çocuk Koruma, Şeytan, Kâbus, Akrep, Konaklama)

• Sahibi Rivâi Sayısı: 7

• Musamif Sayısı: 8

• En Çok Rivayet: Konaklama Duası (6 kaynak)

• En Sâk Esr: Havle bint Hakîm (r. anhu) - 6 rivayet

• İkinci Sâk Rivâi: Ebû Hüreyre (r. a.) - 4 rivayet

• Tek Rivayet: İbn Abbâs (r. a.), A. b. Hanbey (1)

Bu jüm, "el-Kelîmâtü't-Tâmme" duasının kitâb hadîs kaynaklarında değışiklik arz ettiğıni göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırma, el-kelimātu't-tâmme hadislerinin lafız ve anlam analizinin yanı sıra sened yönünden kritik edilerek, bu hadislerin korunma ve rukye uygulamaları içindeki yerine ışık tutmuştur. Çalışmada, *Kütüb-i Tis'a*'da yer alan yedi farklı sahabî tarafından nakledilen on yedi rivayet incelenmiş, hadisin farklı bağlamlarda kullanımı değerlendirilmiştir.

Rivayetlerin içeriğine bakıldığında, hadisin çocukları nazar ve kötü etkilerden koruma, şeytanların şerrinden uzak durma, kabuslardan korunma, akrep ve diğer zehirli haşerelerden muhafaza olma ve yeni bir mekâna varıldığında karşılaşılabilecek tehlikelerden korunma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu yönüyle hadis, İslam toplumunda manevi korunma ve rukye uygulamalarının temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Hadislerin mühim bir kısmının Buhârî ve Müslim'de tahrir edilmesi, kalan rivayetlerin önemli bir bölümünün sened değerlendirmesine tabi tutulduğunda büyük oranda sahih olmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca hadis şârihleri ve muhaddisler tarafından yapılan yorumlar, hadislerin sıhhati ve amel edilebilirliğine dair genel bir mutabakat olduğunu ortaya koymaktadır.

Metin tahlilleri yapılırken hadiste geçen "كَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ" ifadesinin mahiyeti ve kapsamı detaylandırılmış, farklı âlimlerin yorumları ele alınmıştır. İbn Abdülber ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler, bu ifadeyi Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olmadığına delil olarak değerlendirirken, Kurtubî ve İbn Hacer gibi âlimler, hadisin koruyucu yönüne vurgu yapmıştır. Ali el-Kârî, bu hadisin, yalnızca şerli yaratıklardan değil, yaratılmışların içerisinde bulunabilecek potansiyel şerlerden de korunma amacı taşıdığına dikkat çekmiştir.

Hadislerin pratikte uygulanabilirliği konusunda, Kurtubî'nin bizzat tecrübe ederek bu duanın etkisini gözlemlediğini beyan etmesi, bu rivayetlerin sadece teorik bir bağlamda ele alınamayacağını göstermektedir. Yine Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, bu duanın uzun yıllar boyunca sürekli okunduğunda kişiyi olumsuz durumlardan koruduğuna yemin ederek şahitlik etmektedir. Bu tür aktarımlar, el-kelimātu't-tâmme dualarının Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dönemine özgü bir uygulama olmadığını, İslam toplumunda yaygın olarak kabul gören ve tecrübe ile sabitlenen bir korunma yöntemi olarak değerlendirildiğini gösterir niteliktedir.

Rukyenin meşruiyeti bağlamında ise hadislerin, Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünnetten gelen rukye uygulamalarına izin verdiği, ancak cahiliye dönemine ait şirke bulaşmış tılsım ve muskalar gibi uygulamalara müsaade edilmediği görülmektedir. Nitekim Hz. Aişe'nin bir hastalığı sırasında ona tedavi için gelen kadının tedavi maksadıyla yaptığı rukyeye Hz. Peygamber (s.a.s.) müdahale ederek

“Allah’ın kitabıyla onu tedavi et” buyurmuşlardır.⁹⁹ Söz konusu uyarı, rukyeyle tedavi hususunda Nebevî sünnetin belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak el-kelimâtu’t-tâmme hadislerinde yer alan dualar, yalnızca belirli bir döneme veya kültürel bağlama özgü olmayıp geniş bir uygulama alanına sahiptir. Dolayısıyla, el-kelimâtu’t-tâmme hadisleri, mânevî korunma ve rukye pratiği açısından güçlü bir delil teşkil etmekte olup, Tıbb-ı Nebevî’nin temel unsurlarından biri olarak günümüzde de geçerliliğini koruduğuna dair bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca bu rivayetlerin Endülüs gibi farklı coğrafyalarda yaşamış âlimler de dâhil olmak üzere, hadis otoriteleri tarafından sıhhat açısından münker, metruk veya mevzu nitelikli herhangi bir eleştiriye maruz kalmadan nakledilmesi, yorumlanması ve uygulanması, el-kelimâtu’t-tâmme hadislerinin -günümüzde unutulmaya yüz tutmuş olmakla birlikte- İslâm ümmetinin genelini ilgilendirdiğini açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır.

---

⁹⁹ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Şaḥîḥu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân (el-İḥsân fî taḳrîbi Şaḥîḥi İbn Hibbân)*, nşr. Şu‘ayb el-Arnâut (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1414), 13/464.

Extended Abstract

Within the vast corpus of Prophetic traditions, supplications (ad'iyā) occupy a position of marked theological and practical importance as divinely sanctioned means of seeking both spiritual and corporeal protection. Among these, the formula “a'ūdhu bi-kalimāt Allāh al-tāmme” (I seek refuge in the perfect words of Allah) is particularly noteworthy due to its frequent appearance in the most authoritative ḥadīth collections and its broad applicability in Muslim devotional life. The narrations containing this expression, hereafter referred to as the al-kalimāt al-tāmme ḥadīths, have been transmitted by numerous Companions (ṣaḥāba) and preserved across diverse canonical sources.

This study examines these narrations through a systematic sanad (chain of transmission) and matn (textual content) analysis, situating them within the established methodological framework of the ḥadīth sciences (ʿulūm al-ḥadīth) while elucidating their applied dimension within al-Ṭibb al-Nabawī (Prophetic Medicine). Rather than approaching these supplications as purely devotional utterances, the study treats them as normative Prophetic instructions grounded in revelation and authenticated transmission. Their functional scope is analysed under five principal categories: protection of children, safeguarding against satanic whispers and spiritual afflictions, relief from fear and nocturnal disturbances, protection from venomous creatures, and security when lodging in unfamiliar locations.

The research adopts a qualitative methodology based on document analysis, content analysis, and historical contextualisation. Primary data are drawn from the Kutub al-Tisʿa (the Nine Canonical Ḥadīth Collections), which constitute the core corpus of Sunnī ḥadīth literature. Through systematic examination, seventeen distinct narrations containing the supplication al-kalimāt Allāh al-tāmme were identified, transmitted through seven Companions, including Ibn ʿAbbās, Abū Hurayra, Khālīd b. al-Walīd, and Khawla bint Ḥakīm.

In line with scholarly consensus (ijmāʿ), narrations recorded in the Ṣaḥīḥayn (Ṣaḥīḥ al-Bukhārī and Ṣaḥīḥ Muslim) are accepted as ṣaḥīḥ without further scrutiny, owing to the rigorous criteria employed by their compilers. For narrations preserved in other collections, such as Sunan Abī Dāwūd and Jāmiʿ al-Tirmidhī, classical evaluations by the compilers were considered alongside assessments by later ḥadīth critics and contemporary scholars, particularly Shuʿayb al-Arnaʿūṭ. This layered approach ensures methodological continuity between classical ʿilm al-jarḥ wa-l-taʿdīl and modern academic standards.

The phrase *kalimāt Allāh al-tāmma* has received extensive theological and linguistic attention in the classical tradition. Scholars generally approached this expression through three complementary interpretive frameworks.

First, authorities such as Ibn ‘Abd al-Barr and Aḥmad b. Ḥanbal interpreted it as referring to Allah’s uncreated attribute of speech (*ṣifat al-kalām*), most concretely manifested in the Qur’ān. They argued that seeking refuge (*isti‘ādha*) presupposes transcendence over creation; thus, a created entity cannot serve as a legitimate object of refuge. From this perspective, these ḥadīths provide implicit support for the doctrine that the Qur’ān is uncreated (*ghayr makhlūq*).

Second, scholars including al-Ḥusayn and Ibn Malak understood the phrase as encompassing the divine names (*al-asmā’ al-ḥusnā*) and attributes (*ṣifāt*) of Allah. According to this view, the “perfect words” denote all divine attributes free from deficiency or limitation, thereby constituting a comprehensive source of protection.

Third, the qualifier *tāmma* (perfect, complete) has been interpreted as emphasising absolute efficacy and comprehensiveness. Unlike human speech, which is inherently limited, Allah’s words are complete in authority, effect, and blessing (*baraka*), rendering them sufficient for protection against both visible and invisible harms.

The narrations may be classified into several functional domains. A prominent category concerns the protection of children. A well-known narration transmitted by Ibn ‘Abbās and recorded in *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* reports that the Prophet (ṣ.a.w.) sought refuge for al-Ḥasan and al-Ḥusayn with this supplication, explicitly linking the practice to Ibrāhīm’s (‘a.s.) supplication for Ismā‘īl and Ishāq.

Another group of narrations addresses fear, solitude, and nocturnal disturbance. Reports involving Khālīd b. al-Walīd and al-Walīd b. al-Walīd describe individuals experiencing anxiety or distress, to whom the Prophet (ṣ.a.w.) taught this supplication as a means of spiritual reassurance and protection. A further category concerns protection from venomous creatures. Several *ṣaḥīḥ* narrations transmitted by Abū Hurayra state that reciting this supplication in the evening protects one from scorpion stings until morning, illustrating a direct link between spiritual practice and physical safety.

Closely related is the narration of Khawla bint Ḥakīm in *Ṣaḥīḥ Muslim*, which promises comprehensive protection for those who recite this supplication upon lodging in a new place, safeguarding them until their departure. Notably, eminent commentators such as al-Qurṭubī and Ibn al-‘Arabī recorded personal experiences attesting to the efficacy of this supplication. Al-Qurṭubī reported consistent protection when reciting it and recounted being stung by a scorpion on an occasion when he neglected it. Such testimonies demonstrate that these ḥadīths were understood as lived realities rather than mere textual artefacts.

ملخص موسع

تحتل الأدعية (الأدعية) (في المدونة الحديثية النبوية مكانةً بالغة الأهمية من الناحيتين العقديّة والعملية، بوصفها وسائل مشروعاً إلهياً لطلب الحماية الروحية والجسدية. ويبرز من بين هذه الأدعية قول النبي ﷺ: «عوذ بكلمات الله التامة»، لما لهذا الدعاء من حضور متكرر في أصح كتب الحديث، ولما له من تطبيقات واسعة في الحياة التعبدية للمسلمين. وقد نُقلت الأحاديث المشتملة على هذا اللفظ – والتي يُشار إليها في هذا البحث بأحاديث كلمات الله التامة – عن عدد من الصحابة رضي الله عنهم، وحُفظت بعناية في مصادر حديثية معتمدة ومتنوعة

يهدف هذا البحث إلى دراسة هذه الأحاديث دراسة علمية دقيقة من خلال نقد السند وتحليل المتن، في إطار مناهج علوم الحديث (علوم الحديث)، مع إبراز بعدها التطبيقي في مجال الطب النبوي. ولا يتعامل البحث مع هذه الأدعية بوصفها صيغاً تعبدية مجردة، بل ينظر إليها باعتبارها توجيهات نبوية ذات طابع تشريعي، مؤسسة على الوحي، ومثبتة بسلاسل نقل صحيحة. ويجري تحليل الوظائف العملية لهذه الأحاديث ضمن خمسة مجالات رئيسية: تحصين الأطفال، الوقاية من وساوس الشيطان والآفات الروحية، دفع الخوف والفرع الليلي، الوقاية من ذوات السموم كالعقارب، والأمان عند النزول في الأماكن غير المألوفة

اعتمد البحث منهجاً نوعياً قائماً على تحليل الوثائق، وتحليل المحتوى، والدراسة التاريخية السياقية. واستُمدت المادة الأساسية من الكتب التسعة، التي تمثل الأصول المعتمدة في الحديث النبوي عند أهل السنة. وقد أسفر الفحص المنهجي عن حصر سبعة عشر حديثاً تتضمن دعاء كلمات الله التامة، رُويت عن سبعة من الصحابة، من أبرزهم: ابن عباس، وأبو هريرة، وخالد بن الوليد، وخولة بنت حكيم رضي الله عنهم

وانطلاقاً من الإجماع العلمي على دقة منهج مصنفي الصحيحين، اعتُبرت الأحاديث الواردة فيهما صحيحة دون الحاجة إلى إعادة فحص مستقل. أما الأحاديث المروية في غيرهما، كسنة أبي داود وجامع الترمذي، فقد أُخذ في الاعتبار حكم المصنفين أنفسهم عليها، إضافة إلى تقويات كبار النقاد المتأخرين والمعاصرين، وفي مقدمتهم شعيب الأرنؤوط. ويحقق هذا المنهج التكاملي استمرارية علمية بين علم الجرح والتعديل الكلاسيكي والمعايير الأكاديمية الحديثة

حظيت عبارة *كلمات الله التامة* بعناية تفسيرية واسعة في التراث العلمي، ويمكن إجمال اتجاهات العلماء في ثلاثة مسالك متكاملة

المسلك الأول: ذهب أئمة كبار كابن عبد البر وأحمد بن حنبل إلى أن المقصود بها صفة كلام الله غير المخلوقة، والمتجلية على أتم وجه في القرآن الكريم. وقرروا أن الاستعاذة لا تكون إلا بمن هو متصف بالكمال والعلو على المخلوقات، وعليه فإن هذه الأحاديث تُعد دليلاً ضمناً على أن القرآن غير مخلوق

المسلك الثاني: فسر بعض العلماء، كالحسين وابن ملك، العبارة بأنها تشمل أسماء الله الحسنى وصفاته العلى، باعتبارها خالية من كل نقص أو عيب، ومصدراً جامعاً للحماية الإلهية

المسلك الثالث: ركز على وصف *التامة*، باعتباره دالاً على الكمال المطلق في التأثير والبركة، بخلاف كلام البشر المحدود. فكلمات الله كاملة في سلطانها وأثرها ونفعها، كافية لدفع كل أذى ظاهر أو باطن

يمكن تصنيف الأحاديث موضوعياً إلى عدة مجالات وظيفية. ومن أبرزها ما يتعلق بتحصيل الأطفال؛ إذ روى ابن عباس رضي الله عنهما - في حديث صحيح في صحيح البخاري - أن النبي ﷺ كان يعوذ الحسن والحسين بهذا الدعاء، ويصل ذلك بدعاء إبراهيم عليه السلام لابنيه إسماعيل وإسحاق

وتتناول مجموعة أخرى حالات الخوف والوحدة والفرع الليلي؛ حيث وردت أحاديث في شأن خالد بن الوليد والوليد بن الوليد رضي الله عنهما، ممن عانوا من اضطراب نفسي أو خوف ليلي، فوجههم النبي ﷺ إلى هذا الدعاء بوصفه وسيلة للطمأنينة والحماية الروحية

كما تطرقت طائفة من الأحاديث إلى الوقاية من ذوات السموم، إذ ثبت في عدة روايات صحيحة عن أبي هريرة رضي الله عنه أن من قال هذا الدعاء مساءً وُقِيَ من لدغة العقرب حتى يصبح، مما يدل على الارتباط الوثيق بين الذكر النبوي والسلامة الجسدية

ويرتبط بذلك حديث خولة بنت حكيم رضي الله عنها في صحيح مسلم، الذي يفيد أن من قال هذا الدعاء عند نزوله منزلاً لم يضره شيء حتى يرتحل منه

ومن اللافت أن عدداً من كبار الشراح، كالإمام القرطبي وابن العربي، لم يكتفوا بالتحليل النظري، بل نقلوا تجارب شخصية تؤكد أثر هذا الدعاء. فقد ذكر القرطبي أنه كان لا يُصاب بأذى إذا قاله، وأنه لُدغ عقرباً حين نسيه مرة، مما يعكس فهم العلماء لهذه الأحاديث بوصفها واقعاً معاشاً لا مجرد نصوص مدونة

وخلاصة القول، إن أحاديث *كلمات الله التامة* تمثل منظومة نبوية متكاملة في باب الاستعاذة والحماية، مؤسسة على أسانيد صحيحة ودلالات عقدية عميقة. وهي تشكل ركناً أساسياً في *الطب النبوي*، وتميز بوضوح بين الرقية المشروعة القائمة على الوحي، وبين التمايم والممارسات الجاهلية المحرمة. وتؤكد استمرارية العمل بها في العصر الحاضر التكامل الدائم بين الإيمان، والممارسة التعبدية، والحماية الإلهية في النموذج النبوي.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الطب النبوي، الدعاء، الكلمات التامة، الرقية.

Kaynaklar / References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü Ahmed*. nşr. Şu'ayb Arnâut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. çev. Şu'ayb Arnâut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- ‘Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn ‘Alî b. Sulţân Muḥammed. *Şerḥu Müsnedi Ebî Ḥanîfe*. thk. eş-Şeyḥ Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meys. Beyrut: Lübnan: y.y., 1405/1985.
- Altıkulaç, Tayyar. “Hammâd b. Seleme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/488-489. TDV Yayınları, 1997.
- Atmaca, Veli. *Hadislerde Rukye (Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında)*. İstanbul: Rağbet, 2010.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd. *Meğâni'l-aḥyâr fî ricâli me‘âni'l-âsâr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd. *Umdetu'l-kârî şerḥu Şaḥîhi'l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-‘Arabî, ts.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb. *Târîḫü Bağdâd*. nşr. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf. 16 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi-İslamiyye, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Târîḫü'l-kebîr*. nşr. Muhammed Abdulmuîd Han. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dairetü Maârifil-Osmaniyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Çakan, İ. Lütfi. “Bakıyye b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/536. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Delhi: el-Matba‘atu'l-Ensâriyye, 1323.
- Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, Halîl b. Abdillâh. *Kitâbü'l-İrşâd fî ma‘rifeti ‘ulemâ’i'l-ḥadîs*. nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdris. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410.
- Efendioğlu, Mehmet. “Saîd b. Cübeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/552-554. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Feyûmî, Hasan b. Ali b. Süleyman el-. *Fethu'l-Karîbi'l-Mucîb ‘alâ't-Tergîb ve't-Terhîb*. nşr. Muhammed İshâk Muhammed Âl İbrahim. 15 Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm, 1439.
- Güler, Zekeriya. “Yezîd b. Hârûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Süfyân b. Uyeyne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ḥaṭṭâbî, Ebû Süleymân Ḥamd b. Muḥammed b. İbrâhîm b. el-Ḥaṭṭâb el-Bustî. *‘Aḫlâmu'l-Ḥadîs*. thk. Muḥammed b. Sa‘d b. ‘Abdurrahmân Âli Su‘ûd. 4 Cilt. b.y.: y.y., 1409/1988.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta‘ mine'l-me‘ânî ve'l-esânîd*. nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebir el-Bekrî. 26 Cilt. Mağrib: Müessesetü Kurtuba, 1412.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî. *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-meânî*. ed. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. 24 Cilt. Mağrib: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muḥammed el-Kurtubî. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muḥammed ‘Aṭâ - Muḥammed ‘Alî Mu‘avviḍ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1421/2000.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. Hasen. *Târîḫü medîneti Dimaşq*. nşr. Muhibbüddîn Ebî Saîd Ömer b. Garame el-‘Amrî. 70 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta‘dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye (Haydarâbâd: Matba‘atü Meclisi Dâirati'l-Meârifil-Osmaniyye, 1371/1952.

- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah. *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âsâr*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetu Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el- 'Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matba'atü'l-Meclis Dâ'iratu'l-Me'ârifin-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el- 'Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîhi el-Buhârî*. thk. Muḥibbuddîn el-Ḥaṭîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. Şahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân (el-İhsân fî takrîbi Şahîhi İbn Hibbân). nşr. Şu'ayb el-Arnâut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414.
- İbn Hubeyre, Ebü'l-Muzafer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî. *el-İfşâh 'an Me'ânî's-Şihâh*. thk. Fu'âd 'Abdulmun'im Aḥmed. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1417.
- İbn Qayyim el-Cevziyye, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'âi ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *eṭ-Ṭıbbu'n-Nebevî*. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. nşr. Şu'ayb Arna'ût v.dğr. 5 Cilt. Kahire: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.
- İbn Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ. *Târîhu Osmân b. Saïd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn fî tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*. nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1400.
- İbn Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ. *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbühü't-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*. nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlm ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1399.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebü'tl-Hancî, 2001.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer. *Târîhu esmâ'i's-şikât minmen nuḳile anḥümü'l-ilm*. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1404.
- İbnu'l-Melek, Muhammed b. 'İzzuddîn 'Abdullaṭîf b. 'Abdul'azîz b. Emînuddîn b. Firiştâ er-Rûmî el-Kirmânî el-Hanefî. *Şerhu Meşâbihî's-Sunne*. thk. Nureddîn Ṭâlib vd. 6 Cilt. b.y.: y.y., 1433/2012.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Ḳabes fî Şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes*. thk. Muhammed 'Abdullâh Veleu Kerîm. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1992.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-. *Ma'rifetü's-şikât min ricâli ehlil'ḥadîs ve mine'd-ḍu'afâi ve zikri mezâhibihim ve aḥbârihim*. nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- İsfahânî, Ebû Nuaym el-. *eṭ-Ṭıbbu'n-Nebevî*. nşr. Mustafa Hıdır Dönmez et-Türkî. 2 Cilt. y.y.: Daru İbn Hazm, 2006.
- İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem. *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*. 42 Cilt. Mekke: Dâru'l-Mi'racu'n-Neşr li'd-Devliyye, 1428.
- Ḳâḍî 'İyâḍ, Ebü'l-Faḍl 'İyâḍ b. Mûsâ el-Yaḥşubî el-. *İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâ'idil-Muslim*. thk. Yahyâ İsmâ'îl. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1419/1998.
- Karacabey, Salih. "İbnü'l-Mu'temir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/143. İstanbul: TDV Yayınları, ts.
- Kirmânî, Şemseddin Muhammed b. Yûsuf. *el-Kevâkibü'd-derârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1401.
- Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî. *el-Müfḥim limâ eşkele min Telḥîşi kitâbi Müslim*. nşr. Muhyiddin Dîb Müstû, Ahmed Muhammed es-Seyyid, Yûsuf Ali Büdeyvi ve Mahmûd İbrâhîm Bezzâl. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1417.
- Laşin, Musa Şahin. *Fethu'l-Mun'im şerhu Şahîhi Müslim*. 10 Cilt. Kahire: Dâru's-Şuruk, 1423.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403.
- Muzhiruddîn ez-Zeydânî, el-Huseyn b. Maḥmûd b. el-Hasen Muzhiruddîn ez-Zeydânî el-Kûfî eḍ-Ḍarîr eş-Şîrâzî el-Ḥâlefî. *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Meşâbih*. thk. Nureddîn Ṭâlib. 6 Cilt. b.y.: y.y., 1433/2012.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*, 8 Cilt. Beyrut: Dârül-Cîl, 1334.

- Özafşar, Mehmet Emin. “Vekî‘ b. Cerrâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özçelik, Sait. Hadislerde Okuyarak Tedavi (Rukye). İstanbul: Rağbet, 2. Basım, 2017.
- Özkan, Halit. “Zübeydî, Muhammed b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/520-521. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Rabbat, Halid - Seyyid, İzzet ‘İyd. *el-Câmi‘ li-ulumi’l-İmam Ahmed*. Kahire: Darü’l-Felah, 2009.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tabakâtü’l-Huffâz*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Cem‘u’l-cevâmi‘*. nşr. Hasan Âsâ Abdüzzâhir. 25 Cilt. Kahire: Dârü’s-Saâde, 1426.
- Tirmizî, Ebû Âsâ Muhammed. *Sünenü’t-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Atve İvaz. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mektebeti’l-Matbû’, 1395.
- Ünalın, Abdullah. “İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (2009), 97-113.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyerü ‘l-lâmi’n-nübelâ’*. nşr. Şu‘ayb el-Arnaût - Hüseyin el-Esed. 23 Cilt. Beyrut: Mü‘essesetü’r-Risâle, 1405.